

T E X T O S
O R I G I N A L S
E N C A T A L À

EDITORIAL

Les festes són senyals d'identitat dels pobles. L'estudi de les festes populars és un dels mitjans privilegiats per a conèixer el món simbòlic de cada cultura. Les festes revelen les diverses percepcions de la vida i de la mort, del pas del temps, del sagrat i del profà, de la violència i de l'amor. Les festes que són exclusives d'una determinada cultura indiquen molt adequadament els aspectes originals de cada identitat cultural. Les festes que són comunes a diversos pobles indiquen els lligams històrics i actuals entre les cultures. Per totes aquestes raons, les festes de cada poble formen part del patrimoni col·lectiu, com les obres d'art i com els altres senyals de la identitat col·lectiva. Els països de cultura catalana tenen

un extraordinari patrimoni festiu. Les diverses etapes de la història han anat enriquint una tradició que té arrels més enllà de l'època de la romanització i que el cristianisme, com en altres països de la Mediterrània, ha marcat amb molta força. Hi ha festes específiques de cada un dels territoris catalans, i també hi ha festes comunes. Per altra part, es poden descobrir connexions amb festes dels països europeus més propers. CATALUNYA presenta uns exemples del patrimoni festiu català amb la convicció que la utilització de la paraula i la fotografia resulten insuficients per a presentar uns esdeveniments en els quals són tan decisives la música, el ball, la comunicació afectiva i el sentit comunitari. Esperem que la nostra tria de festes descrita amb textos i

imatges desperti l'interès per a participar, quan sigui possible, en la joia i l'entusiasme de les festes catalanes. En els darrers anys, les festes populars han comptat amb una creixent participació de ciutadans de totes les edats. Amb l'adveniment de les llibertats democràtiques, s'ha anat recuperant el patrimoni simbòlic de la nació catalana i les festes s'han convertit en punts de referència importants de la identitat col·lectiva catalana. Entre els joves, la participació en els festivals de música contemporània, amb el seu ritual transnacional i la utilització destacada de la llengua anglesa, no ha afleblit la decidida immersió en les festes tradicionals catalanes. Precisament els joves hi han posat accents de reivindicació política en el sentit d'expressar propostes

d'autodeterminació en moltes d'aquestes festes populars.

Recentment, moltes organitzacions no governamentals han signat una declaració en la qual es demana que les lleis laborals respectin les festes tradicionals catalanes i que no s'accepti la uniformització que ve imposada per les normes actuals del govern de l'Estat espanyol. Esperem que el reconeixement de la particularitat de les festes catalanes s'imposarà com a criteri de justícia, de llibertat, de cultura i de pau.

Esperem també que l'aproximació a les festes catalanes faciliti a tots els lectors de CATALUNYA la comprensió profunda de la tradició i de l'esperit de la nació catalana.

Fèlix Martí

ART

ARRANZ-BRAVO, ENTRE EL GEOMETRISME I L'ORGANICITAT

Eduard Arranz-Bravo pertany a la generació d'artistes que, tot just inaugurada la dècada dels anys seixanta, reacciona davant el llenguatge de l'abstracció i de l'informalisme per a configurar una expressió bàsicament figurativa que es recolza en el dibuix com a base acadèmica i que recupera la figura humana com a proposició formal i com a reflex de la dimensió social.

L'exposició que organitza la Sala Gaspar, el 1966, titulada "Noves Expressions" en la que hi participen entre d'altres Arranz-Bravo, Bartolozzi, Llimós i Gerard Sala, esdevé un punt de referència important a l'hora de situar aquest retorn del fet pictòric i aquesta revalorització dels materials i de les tradicions. L'estructuració formal que construeix i destrueix la imatge real, serveix com a instrument expressiu perquè, amb un intens esperit crític, l'home, immers en el seu entorn, esdevingui l'eix central en l'obra d'aquest col·lectiu.

Si durant els anys setanta, en una expansió explosiva, Arranz-Bravo es complau en la utilització d'elements formals, durant els vuitanta sintetitza i simplifica la composició en un gir interior sobre si mateix, per a retornar, en les darreres obres, a les xarxes complexes de línies i de taques que dilueixen la imatge, alhora que

es fragmenta i desfà amb forçats esquinçaments i dislocats esquarteraments, però, seguint el mateix procés d'interiorització.

Al llarg del seu desenvolupament, l'artista sembla voler mantenir l'equilibri entre dos pols contraposats que insisteixen en el seu protagonisme; ens referim a allò geomètric i a allò orgànic, a la contenció i a l'expansió. En aquest sentit, si la carcassa és geomètrica, l'epidermis és orgànica; si l'estructura està construïda sota un gran ordre i rigor, la musculatura va desmembrant la forma en un clar procés d'abstracció.

Aquesta desarticulació resta subratllada per uns colors profunds, penetrants i alhora càlids i sensuals, i per una llum ingràvida, dura i silenciosa que fan traspuar una lluita entre el jo i l'entorn, una pugna vital per a sobreviure de les agressions i de la destrucció constant.

Vertader anticonformista, l'obra d'Arranz-Bravo ha actuat d'autèntic revulsiu per al receptor. Una tensió constant, un sensual batec es planteja en la temàtica de les seves obres que sempre s'atura en el límit del drama humà, en la frontera on la destrucció i l'esquinçada són l'incitament de la lluita i de la pugna vital. Si parlem de tema és perquè, en el seu cas, té una gran importància en la mesura que manté una referència di-

recta amb la realitat.

Així, la seva realitat gira envers una observació dolorosa i difícil del seu voltant, d'unes situacions inquietants que es manifesten en el torturat retrat de la solitud humana, insistentment proposada al llarg de la seva obra i que es reflectirà de diverses maneres en les diferents etapes, tot i que es poden observar certes referències constants en el plantejament formal. Un aïllament que es revela, fins i tot, en l'abraçada amorosa, en la que el contacte corporal esquartera i aniquila mútuament els dos cossos.

Un procés de descomposició i de fragmentació de la imatge —que s'accentua cada cop més— absorbeix l'organicitat dels cossos en un espai magnètic carregat de trets, taques i línies.

D'aquesta manera, és a través de ritmes i colors —estructurats sempre sota un esquelet constructiu— que es desenvolupa un procés d'abstracció, de desmembració, en el mateix sentit d'esqueixament formal que fa Bacon, dins aquesta estètica visceral que s'expressa a través d'un volgut i conscient desbordament magnètic. Amb tot, l'obra d'Arranz-Bravo es caracteritza per un rigorós equilibri entre energia i mesurament, entre espontaneïtat i contenció.

De sobte, la severitat s'expansiona

en formes orgàniques que destrueixen l'esquematització geomètrica i els fons es violenten amb colors potents i exacerbat. Així, entre un costat i l'altre, l'artista es mou entre els límits estructurals i la desmesura barroca, però tothora jugant en la cresta del límit i de la frontera on la raó pot perdre la seva explicació.

El seu és un art eminentment sensual que es complau en la transgressió constant, en les vivències d'unes sensacions portades fins a la voluptuositat, fins el màxim plaer dels sentits. És en aquest estat en que Arranz mostra el seu talent, en el mateix moment en el que recorre a la ment com a element compensador de tanta intensitat. La lògica implacable que actua de filtre interior, li permet retornar del desaforament i aconseguir l'ordre intern.

La recent exposició retrospectiva presentada al Palau Robert de Barcelona, durant els propers mesos de setembre i octubre, que aplega una àmplia selecció dels seus treballs realitzats, des dels seus inicis fins a l'actualitat, ens va permetre de valorar d'una forma global el seu procés i desenvolupament creatiu, gràcies a la selecció de peces definitives i representatives de cadascuna de les seves etapes.

Conxita Oliver

LES REVISTES LITERÀRIES

El termòmetre d'una col·lecció té diversos punts de referència que, adequadament combinats, determinen la temperatura cultural del seu cos social. Un d'aquests punts de referència són les revistes literàries, un camp en el que Catalunya pot presentar una llarga relació de títols.

Els precedents no són pas recents. Vénen de lluny, tenen noms il·lustres i componen una nòmina nombrosa tot i que les limitacions d'espai em priven de ser exhaustiu. Si dividim la història dels darrers cent anys a través de l'eix que va significar la guerra civil, ens trobem primerament amb les publicacions nascudes a finals del segle passat a cavall del moviment modernista. *Quatre Gats*, *Pèl & Ploma* i *L'Avenc*—en les quals, en major o menor grau, coexistien la creació literària i la plàstica—, són els noms més significatius.

Més endavant, en ple corrent noucentista, hi trobem *D'Ací d'Allà* i la *Revista de Catalunya* que va néixer en plena dictadura de Primo de Rivera i va publicar més de cent números, els darrers dels quals es varen editar en l'exili de París, Sao Paulo o Mèxic. La *Revista de Catalunya* continua estant present en les llibreries, ja que l'octubre de 1986 va encetar una nova etapa que ha generat, fins al moment present, una quarantena llarga de números.

La difícil represa cultural del país després de la guerra va tenir en les publicacions el seu element de penetració més important. Una penetració que, ateses les circumstàncies imperants, cal emmarcar en les seves justes proporcions, ja que el risc de la prohibició i la clandestinitat era constantment present.

D'aquest període cal esmentar *Ariel* (1946-51), *Dau al Set* (1948-54) i *Germinàbit*, editada per l'abadia de Montserrat des de 1949 i que deu anys després va transformar-se en

l'actual *Serra d'Or*. També mereix un esment especial *El Pont*, crada el 1959 per Miquel Arimany, i que actualment supera el centenar de números publicats.

Quan la tolerància del règim començava a esvaïr—molt relativament, és clar—l'amenaça de la persecució, un nou inconvenient es va instal·lar en l'horitzó de les revistes literàries: l'escassa afeció de la ciutadania per la lectura agreujada per la puixança de la televisió, que va començar a ocupar els espais de lleure fins aleshores consagrats a la lectura.

Aquest panorama, però, no va desanimar els agitadors culturals. Ben al contrari, el nombre de revistes relacionades amb les lletres aparegudes a Catalunya en les tres darreres dècades ha estat elevadíssim, encara que no s'ha d'amagar un element que dóna el contrapunt realista a la brillantor aparent de les xifres: la precarietat del funcionament d'una bona part de les revistes i, com a conseqüència, l'efímer de la seva existència. Tanmateix, aquesta eferescència emprenedora s'ha d'interpretar com un símptoma de bona salut. Hi ha gent inquieta i disposada a crear plataformes d'anàlisi i d'expressió del fenomen literari i això és bo.

Quant a les revistes que actualment es poden trobar en el mercat—insisteixo una vegada més en el caràcter no exhaustiu de la relació— a les ja esmentades *Serra d'Or*, *El Pont* i *Revista de Catalunya*, podem afegir-ne d'altres tan il·lustres com *Els Marges* o *Quaderns Crema* que es situen en una òrbita de publicacions de caire tècnic i erudit. També són destacables les següents:

Reduccions, revista trimestral de poesia editada a Vic per Eumo Editorial des de l'any 1977. Actualment raneja la cinquantena de números, entre els quals cal destacar-ne alguns d'extraordinària importància, com

el dedicat a Joan Vinyoli (setembre de 1983).

Saba Poètica, un altre cas remarcable de longevitat en publicacions especialitzades en poesia. Iniciada l'any 1980 i editada a Esplugues de Llobregat amb una exemplar econòmica de mitjans, *Saba Poètica* està a punt de treure al carrer el seu número vint-i-cinc. Tot un rècord de presència entre els lectors equiparable al cas de l'olotina *Gra de Fajol*, nascuda el mateix any que la seva col·lega d'Esplugues.

Lletra de Canvi, iniciada el novembre de 1987 com un satèl·lit de la revista castellana *Quimera*, amb la qual es venia conjuntament. Aquest maridatge va durar només cinc números fins que es va independitzar. A partir del número 21 (setembre de 1989), coincidint amb un seguit de canvis en la maqueta i amb una nova estructuració a base de números monogràfics, el crític Julià Guillamon va assumir-ne la direcció. L'encert en el tractament dels temes i la seva amena plasmació gràfica fan de *Lletra de Canvi* una de les revistes literàries catalanes més interessants dels últims anys.

En la primavera de 1989 va aparèixer una revista singular: *L'Home Invisible*. Els quatre números publicats fins al moment de redactar aquestes notes permeten assegurar que es tracta d'una proposta en la qual es combina un elevat nivell d'exigència estètica amb un notabilíssim grau de creativitat. Un exemple ben clar d'això és el número 4 (hivern 89), en el qual quaranta escriptors resumien en un màxim de cinc línies mecanografiades dos-cents títols de la literatura universal.

Amb un altre tipus de plantejament diferent de l'anterior, a finals de 1989 va sortir *Urc, Monografies Literàries de Ponent*. La revista, editada pels ajuntaments de Lleida i Tàrrrega, pretén esdevenir portaveu dels moviments literaris de les terres de Lleida.

El número 2 està dedicat a Manuel de Pedrolo, del qual es publica per primera vegada de forma completa la seva oceànica bibliografia.

He deixat expressament pel final una revista que, tot i no emmarcar-se en el camp estrictament literari, conté uns elements de creativitat que la fan d'obligada referència en qualsevol inventari de les publicacions importants aparegudes en els darrers anys a Catalunya. Em refereixo a *Àrtics*, nascuda sota la inspiració directa de Vicenç Altaió—poeta i traficant d'idees, segons ell mateix es defineix—, fundador de les revistes *Tarotdequinze* (1972-75), *Èczema* (1975-84) i, a partir de setembre de 1985, d'aquest *Àrtics* que, per paradoxal que pugui semblar, és a punt de morir en plena maduresa.

L'explicació la trobem en el pòrtic de presentació del número inaugural: "Feta des de Barcelona, a cavall de les revistes-manifest i de les revistes de quiosc, *Àrtics*—trimestral multilingüe de les arts i de les ics—recala a l'iceberg de l'experimentació i dels nous llenguatges. *Àrtics*—lloc d'encontre de llengües, de cultures, de tendències i d'individualitats—s'ofereix com una radical mirada atenta als registres més innovadors. *Àrtics* es presenta com una obertura i és alhora l'inici d'una fi anunciada: 17 números formaran la col·lecció completa que s'insereix a la segona meitat de la dècada dels vuitanta".

Amb la dècada dels vuitanta ja acabada, el número darrer d'*Àrtics* marca el final d'una publicació que, més enllà del seu abast concret, pot considerar-se el símbol de la sensibilitat de Catalunya per tot el que significa avantguarda, creativitat i expressió cultural. Una sensibilitat de la qual les revistes literàries han estat un esplèndid vehicle.

Joan Josep Isern

DOSSIER

Presentem en aquest dossier un repertori de festes tradicionals populars dels Països Catalans i pertanyents a orígens també diversos. Les festes, amb

la seva plàstica, la seva sensualitat i el seu simbolisme, ens donen accés a l'esperit misteriós de cada poble, als mites originals, als terrors i a les esperances col·lectives.

Els catalans estímem les nostres festes com a expressió de la nostra identitat i l'exercici de les llibertats democràtiques ha fet créixer la participació de tots en les festes tradicio-

nals. Els joves són ara els més decidits protagonistes de les nostres festes convertides en rituals de catalanitat i de comunicació joiosa i oberta.

EL PATRIMONI FESTIU CATALÀ

Com tots els altres pobles, el català s'ha anat dotant al llarg del temps d'un conjunt de celebracions col·lectives que, juntament amb el patrimoni monumental, artístic, històric, natural, lingüístic... configura la seva personalitat específica i diferenciada. El patrimoni festiu comprèn tant les celebracions generals comunes a tota la comunitat cultural com tota una munió de festes particulars de territoris més reduïts i de grups locals. Les festes d'àmbit geogràfic més localitzat són sovint l'expressió específica i destacada en un lloc determinat d'una celebració més general.

Inventaris i tipologies

A semblança d'altres àmbits del patrimoni cultural, les festes populars i tradicionals han experimentat un envigoriment considerable aquests darrers anys tant en el medi rural, malgrat les desaparicions per causa de la despoblació, com, sobretot, en l'urbà. La represa s'ha manifestat en l'increment de la quantitat i de la qualitat de les celebracions i en la participació suscitada, com també en l'atenció creixent que hi presten els observadors de la vida social, els mitjans de comunicació i els estudiosos de disciplines tan diverses com l'antropologia, la història, la sociologia, la geografia, l'economia o la història de l'art.

N'és una prova l'aparició recent a Catalunya d'un inventari completísim de les festes existents, en el qual se'n ressenyen més de vuit mil per a una població d'uns sis milions d'habitants. En successius volums referents als altres territoris de la comunitat lingüística s'anirà completant aquest corpus de les festes catalanes que combina uns trets generals comuns a

totes les regions (Catalunya, País Valencià, Illes Balears, Catalunya del Nord i Andorra) amb una gran diversitat de gèneres i matisos específics. Existeix una tipologia bàsica de les festes que comprèn essencialment set categories: festa major, festa de barri, festa votada, festa patronal, festa cívica, aplec i fira.

Les festes més celebrades arreu del territori s'estenen a tot el curs de l'any, sovint vinculades a calendaris remots com el celta, el jueu i el romà, i a diferents cicles, entre els quals destaca el ramader i l'agrícola. La relació més directa es produeix amb el calendari litúrgic cristià i, modernament, amb el turisme i les vacances laborals.

Algunes festes més característiques

Deixant de banda les celebracions de caire més universal com és el cas de Nadal, Carnaval, Setmana Santa i Pasqua, amb manifestacions ben específiques en els països de cultura catalana, i les estrictament locals, n'esmentarem algunes de generals com a més característiques. Entenem per general no aquella festa que comporta només una simple interrupció del treball regulat o declarada no laborable per la legislació vigent, sinó aquelles diades que, essent o no festives laboralment, han generat una més gran riquesa i profusió d'actes arreu del país. Es tracta a vegades de festes celebrades també a d'altres comunitats culturals veïnes del nord o del sud —la catalana no és una cultura aïllada— però amb característiques diferents.

Sant Jordi

La festa de Sant Jordi (23 d'abril) no té caràcter laboral i és una de les més específiques o originals de les

terres catalanes. Sant Jordi, patró de Catalunya i de força altres països, és una diada de gran significació patriòtica, humana i cultural. En el decurs del temps el dia de Sant Jordi s'ha anat configurant com una celebració pacífica d'afirmació de la identitat catalana. Deu una part del seu impuls actual a la necessitat que tenen els països sense estat de reivindicar la seva existència com a poble, especialment en èpoques de repressió i persecució com fou la franquista a l'Estat espanyol. És doncs, una festa política en el sentit més ampli de la paraula. Aquesta forta connotació subjacent de resistència i d'afirmació nacional de la diada de Sant Jordi es materialitza en dos objectes que han esdevingut els elements més característics i insubstituïbles de la festa: el llibre i la rosa. Sant Jordi és el dia de l'any en què la gent regala i es regala més llibres i en què apareixen moltes novetats editorials. Les dones són obsequiades amb roses per part d'enamorats, marits, pares, fills i amics. És un costum no solament vigent sinó en expansió any rera any, ple d'una grautitat que reforça vigorosament el seu simbolisme. En un dels espectacles més bonics que es puguin contemplar, els carrers i les places de viles i pobles s'animen amb múltiples parades de llibres i de roses sota el símbol constant de la bandera catalana. Sant Jordi ha esdevingut a Catalunya la síntesi quasi perfecta dels conceptes de pàtria, cultura i amor.

Sant Josep

Una altra festivitat de gran difusió i tradició és la de Sant Josep (19 de març). Més estesa que Sant Jordi a tots els Països Catalans, adquireix el seu màxim esplendor al País Valencià

amb la tradició de les falles o crema de ninots i conjunts esculturals de grans dimensions pels carrers i les places.

Sant Joan o el Solstici d'estiu

Una mica més tard (24 de juny) s'escau la festivitat de Sant Joan, plena de ressonàncies remotes i la de més àmplia difusió a tots els Països Catalans i mediterranis. La seva expressió més freqüent torna a ser el foc. Les fogueres recorren com un regueró de pólvora els cims i les planes, les viles i els pobles de totes les terres catalanes, des de les planes ultrapiquenques a les illes mediterrànies, on adquireix una de les seves manifestacions més esplendoroses a la ciutat menorquina de Ciutadella amb un espectacle fantàstic de llum i de cavalls.

Festa i comunitat

No podem entrar en la descripció del contingut social d'aquestes festes ni del patrimoni festiu català. Això ens portaria a parlar de la gastronomia, les entitats organitzadores, la música, els balls i les danses, la indumentària, els personatges reals i fantàstics, els actes religiosos i cívics, els jocs, els concursos i les exhibicions, els esports i el món màgic de les parades de fira i dels espectacles a l'aire lliure.

Només remarcarem per acabar que la nostra societat, mecanitzada i planificada, sembla retrobar en la celebració popular de la festa el sentit del somni integrador, del joc comunitari i de l'evasió solidària, circumstàncies totes elles ben benèfiques per a la condició humana i social.

Modest Reixach

ELS BALLS: RESTES DE LES GRANS FESTES

Les festes tradicionals de caràcter local han tingut, a Catalunya, un fort arrelament. Cada vila, cada poble, per petit que sigui, ha celebrat sempre la seva festa. A vegades, les maltempades econòmiques o les restriccions polítiques han fet minvar el seu esplendor i han passat períodes fos-

cos, plens de dificultats. Però, passat el mal temps, l'esclat de la festa ha tornat al poble amb tota la força.

Al fons de cada una d'aquestes festes locals hi ha tota una litúrgia profana que es perd en el fons del temps, que es presenta canviant i dinàmica segons les circumstàncies, que agafa les més diverses modes i

influències, i que, com qualsevol cosa viva, evoluciona i fins i tot, en una bona colla de casos, desapareix a mig camí dels anys i ens amaga el secret de la seva raó o de la seva existència.

Possiblement la festa catalana per excel·lència hagi estat sempre la del Corpus Christi. Iniciada a la diòcesi

de Lieja, la celebració s'entengué ràpidament per tot el món catòlic quan fou establerta per Urbà IV el 1264, definida en el Concili de Viena del Delfinat (1311, Clement V) i universalitzada per la Butlla papal de Joan XXII el 1316. Tenim notícies que a Vic ja es va celebrar el 1318 i a Barcelona, amb gran pompa, el 1320, com a

Girona, i poc temps després ja la tenim documentada a Lleida, Tortosa, València i Perpinyà, i, sembla que, cap el 1370 ja s'havia estès arreu. El Corpus va ser, de seguida, una festa d'una àmplia participació popular que es concretava, sobretot, en la processó, en la qual intervenien, precedint el pas de l'Eucaristia, una gran quantitat d'elements tant religiosos com profans. D'aquests elements, molt diversos, destaquen els entremesos, que eren autèntiques representacions teatrals de tema bíblic o hagiogràfic, a peu o sobre cadafals mòbils, fetes de manera expressa per al seguici i amb la incorporació d'elements temporalment anteriors. Aquesta incorporació és importantíssima ja que va permetre la conservació i la revifalla d'una bona colla d'elements més antics, els quals es veien així legitimats—tot i que després vindrien les prohibicions a corre-cuita— en entrar, des de situacions temporals i geogràfiques diverses, en la litúrgia oficial.

L'estructura de la processó comportava un ordre rigorós. Començava per la creació del món, la lluita d'àngels i diables, el Paradís, i continuava amb representacions sobre moments del Gènesi i amb moments característics de la vida dels Patriarques; els Profetes i els anuncis de la Redempció; escenes del Nou Testament i de la vida de l'Església, amb els evangelistes, apòstols, ermitans, sants fundadors i de devocions locals, doctors, predicadors, màrtirs... fins a la Custòdia i els elements simbòlics, les autoritats religioses, les civils—afegides més tard—, etc. La complexitat del seguici, la gran gentada que hi prenia part—com a participants directes o com a espectadors—, la dificultat de mantenir un ordre o d'establir els límits del respecte, van comportar abusos que originaren una gran quantitat de prohibicions, les quals anaren restant elements al seguici i en deixaren d'altres d'aïllats fora del context on es trobaven inicialment; així, trobem en la processó gegants, bèsties, monstres, dracs... i també ball de diables, ball de bastons, tabals, cossiers, ball de cavallets...

Si m'he estès, potser massa, en la celebració del Corpus és perquè d'alguna manera és el mirall de gairebé totes les altres festes. És tan popular i el poble s'hi sent tan protagonista que quan ha de celebrar la visita d'un alt personatge, d'un rei o un bisbe, o quan ha de celebrar la festa del sant patró local, utilitza els mateixos recursos, allò que l'ha sorprès més, aquelles coses amb les que se sent més identificat o que, per les causes que siguin, han obtingut més adhesió popular. La festa del Corpus aplega una barreja d'elements religiosos i profans, alguns dels quals tenen una ascendència remotíssima, i

per la popularitat que la festa va assolir va ser primer el punt convergent de l'activitat cultural popular i, després, el model on es miren les altres festes.

Ara, a les festes de Catalunya—les més grans i les més locals—, en qualsevol ocasió festiva hi trobem balls—les danses ja són un producte més elaborat, ja sigui per una evolució tradicional més o menys culta, o per la reelaboració que en fan els grups de dansa que han pres el nom genèric d'*esbarts*— que són elements solitaris els quals ens han pervingut de les antigues celebracions i que el poble es complau a conservar encara que se n'hagi perdut el sentit i se'n desconeixin els orígens. Així, ara mateix, a l'última dècada del segle XX, a Catalunya encara ens podem trobar amb un bon feix de materials d'aquesta mena del que podríem intentar-ne una classificació:

Gegants i nans

Els gegants, alts ninots de cartó, generalment amb estructura de fusta, tot i semblar procedents d'entremesos de la processó del Corpus, podrien ser elements força anteriors. Són coneguts a diversos països europeus. Actualment, a Catalunya són utilitzats a les desfilades i cercaviles, on tant els podem trobar al davant com al darrere d'altres elements. Cada vegada proliferen més—a partir de la trobada de Matadepera, el 1982— les concentracions on, després d'una passejada i de balls per parelles—normalment sense una coreografia massa definida—, es reuneixen tots els participants en una sola dansa col·lectiva.

Els nans són d'aparició més moderna i semblen sorgir en contraposició als gegants. Són petits i amb un cap voluminós, també de cartó, molt desproporcionat en relació a l'alçada de la figura. Actualment fan d'acompanyants dels gegants, els complementen no només per la seva mida sinó per la seva mobilitat. Actualment no fan servir, excepte casos molt concrets, cap mena de coreografia. Els gegants i els nans es localitzen a tot Catalunya.

Bestiari

De totes les figures d'entremès que representen bèsties, els més habituals són els cavallets i els dracs. Els cavallets—el ballador va dins d'una carcassa de cartó en forma de cavall, sense potes— formen grups de dansa amb moviments i evolucions coreogràfiques en forma de lluita o, més simple, de formació de seguici. Els dracs, les cuca-feres o qualsevol altra mena d'animal que pugui incorporar elements pirotècnics han conegut una forta popularització en els últims temps, amb una expansió semblant a la del Ball de Diables, possiblement gràcies a la seva espectacularitat.

Ara, a les festes catalanes, junt amb els Diables, formen part de cercaviles vesprals i nocturns anomenades *correfocs*.

Tanmateix hi ha a Catalunya altres animals i bèsties fantàstiques utilitzades en cercaviles o manifestacions més concretes: l'Àguila, la Víbria, la Mulassa, el Lleó, el Bou, les Guites...

Balls de Diables

La seva funció principal havia estat la d'obrir pas a les processons i seguicis, tot i que molts d'ells contenen parlaments d'un clar to satíric i de crítica social, amb personatges definits com ara Llucifer, la Diablessa, l'Arcàngel... i ben bé podrien ser derivacions d'antigues representacions. Generalment els Diables van vestits amb roba de sac pintada amb motius de la simbologia popular i porten una *maça* allargada amb un coet que es fixa en la part superior i que gira, en encendre's, escampant espurnes al seu voltant, a manera de campana. Actualment les colles de diables es troben escampades per tot Catalunya; tanmateix les anomenades *històriques*, per la continuïtat de la seva tradició, es localitzen a les comarques del Penedès, Garraf, Camp de Tarragona i terres veïnes. En els últims deu o dotze anys han conegut una gran extensió i, possiblement per això, algunes colles són simples grups d'animació que n'utilitzen solament les formes externes i són lluny de l'esperit tradicional que les caracteritza. Cada vint-i-quatre de juny, diada de Sant Joan, en la celebració del solstici d'estiu, les colles de diables s'apleguen en una localitat determinada i realitzen una actuació conjunta.

Balls de Bastons

Són germans bessons dels balls d'espases i dels balls de bastons que es troben a molts pobles d'Europa. És possible que siguin les romanalles d'antigues danses guerreres. Com el seu nom indica, els balladors, com disposats en dos bàndols, porten dos bastons, curts i gruixuts, un a cada mà, que fan picar els uns contra els altres al ritme de la música i seguint els moviments i les evolucions d'unes determinades coreografies. Hi ha notícies de la meitat de segle passat segons les quals alguns d'aquests balls podien tenir forma representada amb la inclusió de parlaments, ara, però, no queda rastre d'aquests diàlegs. Actualment hi ha nombrosos grups, però és a la Catalunya Nova, sobretot a les comarques del Penedès i a les que li són més properes on podem trobar la màxima densitat de grups.

Castellers

Els castellers són formats per una colla d'homes enfilats els uns sobre els altres, segons una disposició molt

concreta, els quals aconsegueixen fins a nou pisos d'alçada. Aquesta tradició—tot i que té precedents a la Mediterrània— es concentra geogràficament a les comarques del Camp de Tarragona i el Penedès. Hi ha notícies de jocs, cerimònies i de balls populars que comporten l'aixecament d'una torre humana; tanmateix, sembla que des de les primeries del segle XIX, ara és un element festiu autònom realitzat per colles especialitzades. Les més importants són la Vella i la Jove dels Xiquets de Valls, els Castellers de Vilafranca del Penedès, els Xiquets de Tarragona, els Nens del Vendrell, els Castellers de Barcelona, els Minyons de Terrassa, els Bordegassos de Vilanova...

Balls parlats

A l'entorn de la Universitat de Tarragona, un grup d'estudiosos ha aconseguit de situar en un interessantíssim punt d'estudi aquestes representacions de teatre popular que s'ha convingut en anomenar balls parlats. Pràcticament perduts per la seva baixíssima qualitat literària, els balls parlats són comparses, generalment itinerants, en les quals hi trobem música, dansa, text i representació teatral. Deslligades del seguici d'entremesos de la processó de Corpus, arrelaren sobretot a les localitats del Camp de Tarragona i de les comarques que el voltien. La seva temàtica pot ser de caire religiós, normalment hagiogràfic, o bé profà, d'aspecte patriòtic o de crítica social o de costums. La música és molt simple, normalment d'un únic tema melòdic, i la coreografia es redueix a unes posicions dels actors-balladors en dues fileres, amb el personatge principal al mig, i a unes mínimes evolucions. Actualment destaquen les representacions del Ball del Sant Crist, de Salomó—decantat cap a una vessant essencialment teatral—, i les recuperacions del Ball de Serrallonga, i del Ball de Dames i Vells, a Tarragona. Hem parlat fins ara de balls i de comparses festives, d'elements que, des de la seva convergència a la processó del Corpus, han conegut una notable arrelament en petites comunitats rurals, especialment de la Catalunya Nova—la Catalunya al sud del riu Llobregat—, i gràcies a aquesta protecció han arribat fins a nosaltres. La història d'aquests elements és sovint confusa i alguns, per una simple raó de subsistència i adaptació, s'han empeltat d'altres elements—locals, estranys, genuïns, de modes temporals...— que els han transformat amb més o menys força, però que, encara ara posseeixen un singular atractiu i un innegable interès. Però hi ha, també, manifestacions que inclouen elements diversos i són autèntiques festes d'estructura molt més complexa, com la *Patum* de Berga,

les processons i seguicis de la Festa Major de Vilafranca, de Sant Bartomeu a Sitges, de Santa Tecla a Tarra-gona..., parlar de les quals compor-

taria molt més espai del que hem utilitzat fins ara, i que demostrin una extraordinària vitalitat popular. Amb tot, aquestes manifestacions

han de suportar el pes de les conta-minacions folklòriques, han de sentir una identitat que les justifiqui i han de trobar una projecció de futur.

Per sort, el poble que les manté les sent encara ben seves.

Joaquim Vilà

DOSSIER

LA PATUM DE BERGA

Al cor de Berguedà —una de les comarques naturals de Catalunya, formada per l'alta vall del Llobregat—, s'estén la ciutat de Berga, just al començament del Pre-pirineu, a la falda de la seralada de Queralt.

Ciutat de tradicions antigues i arrelades, Berga ha sabut conservar, des de temps immemorials, una de les festes populars més extraordinàries dels nostre país: *La Patum*.

Els historiadors i els folkloristes catalans —Joan Amades, Aureli Capmany, Francesc Curet, Xavier Fàbregas, etc.— i els autors berguedans que han escrit sobre *La Patum* —Josep Armengou i Jaume Farràs, entre d'altres— ens ajuden, sens dubte, a abastar-ne els orígens i a delimitar la significació del elements que la componen, els seus salts, entremesos o ballets. Però cal dir, d'entrada, que com a festa única, irrepetible i, per tant, inclassificable, *La Patum* cal que sigui viscuda per tal de capir-ne tot el sentit. I cal haver experimentat el munt de sensacions que sols aquesta mena de representació teatral popular és capaç de transmetre.

Parlar d'aquest espectacle sincrètic, com l'ha definit Xavier Fàbregas, en el qual predomina l'exaltació del foc, i que esdevé un conjunt únic als Països Catalans, no és gens fàcil. Perquè, en últim terme, *La Patum* —com ha dit Josep M. Ballarín— és Berga i la seva gent. Tots els elements que la formen, des de l'escenari —la plaça i els carrers de la ciutat— fins als "patumaires" que l'animen i el mateix poble són insubstituïbles. I deu ser per la suma de tots els seus components, que encara avui ens resulta tan viva i, als nostres ulls, roman tan original. I és que *La Patum* ha sabut conservar —talment com si es tractés de mantenir per a transmetre un llegat sagrat a les futures generacions— alguns dels trets primitius més característics de la festa, que la fan, així,

ingènua i corprenedora a la vegada. Com sigui, és a la baixa Edat Mitjana quan, amb motiu de la celebració de les festes del Corpus —"Festa Major" del temps primaveral, com diu Capmany— s'inicià *La Patum*. Els seus orígens, doncs, van estretament relacionats amb la processó del Corpus, és a dir, amb l'aspecte popular de la commemoració del misteri del Cos de Jesús sacramentat, que fou instituïda pel Papa Urbà IV, l'any 1264, i confirmada pel Concili de Viena, l'any 1311. I uns anys més tard, encara, una disposició del Papa Joan XXII féu que aquesta festa litúrgica en honor a l'Eucaristia fos santificada universalment. Al llarg del segle XIV, doncs, els seguicis processionals del Corpus foren una pràctica comuna a moltes poblacions de Catalunya. A Barcelona, la processó ja se celebrava, de primer dintre la Catedral, l'any 1320. Pocs anys després, ja trobem documentades les processons de Vic, l'any 1330, i les de Bagà i de Berga. Mossèn Armengou, en el seu llibre *La Patum de Berga* ha escrit: "El nostre poble cristià de l'Edat Mitjana, tan inclinat a dramatitzar les coses amb símbols i representacions, trobà en la processó del Corpus un motiu per a donar ampla volada a la seva fantasia, i començà a farcir la processó d'entremesos i figures amb què volia representar plàsticament el triomf del Sagrament."

Els elements més antics que integren *La Patum* d'avui sorgiren, doncs, segurament, en la processó del Corpus berguedà a mitjans del segle XIV. I és possible, segons una opinió molt estesa basada en documents del primer quart del segle XVIII, que ja l'any 1393 o 1394 alguns elements primigenis fossin aprofitats extraprocesionalment amb motiu de celebrar l'alliberament de la Vila del jou feudal per passar a dependre del comte-rei Joan I. La tradició ha relacionat els orígens de la festa berguedana

per excel·lència amb les lluites de la reconquesta, la qual cosa queda ben reflectida en alguns entremesos, com el ball d'"Els turcs i cavallets", que presenta la definitiva victòria dels cristians, després d'haver sofert les invasions musulmanes que es produïren en el nostre país el segle VIII. Així, les llegendes i la història locals han sabut donar una explicació a la morenor o negror dels gegants, cabdills moros que, després d'ésser vençuts, el poble fa ballar a la plaça per tal que siguin motiu d'escarni i diversió. A tot plegat, sumeu-hi els components místico-religiosos i obtindreu una original al·legoria de la lluita del bé contra el mal. El salt de "Les Macces", per exemple, mostra un combat elemental i simple —contràriament al d'"Els Plens", com veurem— d'àngels i dimonis sota el ritme pregon del vell "Tabal" —el gros tambor de guerra— autèntic herald de la festa, que ja el dia de l'Ascensió anuncia pels carrers de la ciutat la proximitat del Corpus, al so acompanyat i greu de "Pa-tum, pa-tum", onomatopeia, per cert, que sembla haver generat el nom del conjunt de l'espectacle, en substitució, segurament, de l'original: "Bulla". Cal dir que, alguns dels balls de *La Patum* evolucionaren al so del tabal fins a finals del segle XIX. Un dels salts més primitius i entranyables és el de "La Guita", anomenada antigament mulaguita, mulafera i mullassa. Des de finals del segle passat, en salten dues —la "Grossa" i la "Xica" o "Boja". Aquest animal fabulós és una curiosa barreja de mula i de drac, de coll allargassat, que empaïta la concurrència mentre treu foc pels queixals, és a dir, mentre el foc dels fuets que duu a la boca no esclata amb el pet final. El ball més solemne i majestuós, però, és el de l'Àliga —no "àguila"—, que simbolitza l'antiga Vila de Berga, en viure ja lliure sota la protecció de la monarquia comtal catalana. Després d'a-

quest ball, fins a l'any 1891 només ballaven els avui "Nans Vells" —que substituïren el ball de bastons— i una sola parella de gegants al so de melodies populars. Aleshores, foren introduïts els "Nans Nous", que representen la confraternitat dels distints estaments socials, com a símbol d'unió de la ciutat. També llavors s'estrenà la nova parella de gegants —també dits "gegants nous"—, essent, doncs, quatre els gegants de *La Patum*, des de l'any de la seva renovació.

El moment culminant, apoteosi de la festa, arriba amb el salt d'"Els Plens". Descrit com a "orgia infernal", l'evolució dels diables plens de foc entre la multitud és, per a Mn. Armengou, "com una visió dantesca, grandiosa de l'infern". El poble, però, segons Huch i Guixer, "es barreja amb ells (els diables), perseguint-los i precipitant-los a l'infern, la qual cosa queda assolida amb l'explosió de l'últim coet".

D'uns anys ençà, *La Patum* ha experimentat un increment de participació considerable, la qual cosa, sovint, ha dificultat el desenvolupament natural de l'espectacle. Sens dubte, cal un mínim sentit de contemplació abans de deixar-se endur pel fort magnetisme, a voltes foll i arrauxat, de la festa. Cal també entendre els components etnològics, com apunta Jaume Farràs, propis de les cerimònies i els ritus populars. Els elements vegetals, l'herba, la vidalba dels Plens, es fonen amb l'olor de pólvora, amb el foc i el fum, formant un tot indestruïble. Cal viure *La Patum*, aquesta festa única de casa nostra que, com va escriure el poeta berguedà Pere Tu-yet, és una veritable "Joia de Déu, embolic de diables".

Jaume Huch i Camprubí

LES FESTES DE SANT JOAN A CIUTADELLA

Arreu de les terres de la Mediterrània s'expliquen històries que parlen d'aigua i de foc. Per Sant Joan s'encenen fogueres a les platges i les al·lotes reguen els clavellers amb aigua de set pous distints perquè en creixin flors de molts colors. Aquesta nit ningú no pensa dormir: els joves creuen que, si són capaços d'esperar deserts la sortida del sol, el veuran ballar. És a Ciutadella on, des de temps immemorials, se celebren d'una manera especial les festes de Sant Joan. Fins l'any 1835, tant a Ciutadella com a Maó, els jurats de les Universitats, o els antics Ajuntaments, els sobreposats i caixers del gremi, i el capellà anaven a cavall a les respectives ermites dedicades a Sant Joan per cantar completes; després, s'organitzaven curses i altres demostracions eqüestres. A partir d'aquesta data, la festa continua només a Ciutadella, on representa la perpetuació del record d'una organització estamental.

El principal representant de la cavalcada, a la qual obre el pas un flabiol amb el toc d'una breu melodia compassada amb un tamboret, és triat entre les famílies amb comanda de noblesa. Cada un dels participants té un paper estricte que s'ha de representar en memòria del temps en què la societat estava rigorosament dividida: "Es caixer senyor", "Sa capellana" —dit, curiosament, en

femení—, "Sa somereta" —un ruc que suporta el pes del flabiol—, "Es caixer menestral", "Es caixer pagès" i "Es caixer fadrí", que porta una bandera vermella amb la creu blanca de Sant Joan de Malta. A continuació segueix un nombre indeterminat de genets i cavalls, en una festa que fou, en els seus orígens, un fenomen rural i que avui té cada vegada més participació ciutadana. Perquè aquesta festa senyorívola i pagesa, aristocràtica i rural, de significacions ancestrals, ha anat transformant-se poc a poc.

Tothom intervé en la preparació de la bulla, en la repetició d'un ritual que és l'expressió d'una cultura viva. Alguns dies abans de la diada, signes diversos anuncien que el poble comença a preparar-se. Els carrers coberts d'arena de les platges són el preludi de la festa: allà mateix on tot resta quiet, ben aviat començarà el deliri. En recordança d'èpoques llunyanes, seran presents a la cavalcada representants dels diferents gremis i estaments que formaven l'estructura social de l'illa. És l'evocació d'un temps de cavallers i cavalleries, quan el galop dels cavalls damunt l'arena era un fet quotidià.

Amb els anys la vinculació del poble a la festa ha anat augmentant sempre més. Ara podem definir-la com una explosió autènticament popular, sobretot els anomenats "caragols", quan la música toca a rompre i la

gent, enfollida, fa saltar els cavalls i corre entre les potes dels animals que els cavallers han de subjectar amb dobles regnes enmig de la cridòria. El que normalment no és possible sense sancions o crítiques, és permès durant la festa o, fins i tot, esdevé imperatiu, ritual, normatiu, com el consum d'alcohol. Les fortes libacions de gin —la beguda alcohòlica típica dels menorquins— i la pluja d'avellanes són també elements essencials de la gresca. Es tracta de la reacció explosiva d'una festa que reuneix milers de persones, deslliurades de repressions i extraordinàriament viva.

L'horabaixa de Sant Joan les corregudes d'Es Pla —la Colàrsega del port ciutadellenc— són el nucli que atrau els visitants. Els cavallers hi fan curses i expedicions. Són jocs diversos, coneguts des de temps antic: "S'ensortilla" consisteix a enfilat amb una llança de fusta una anella penjada a tot galop a cavall. A les "Carotes" un genet du un escut de fusta on llueix una enorme caricatura d'algun personatge rural —d'aquí el nom de carota. Un company amb una pedra a la mà ha de rompre l'escut a cops, mentre ambdós cavallers desenfrenats galopen. Un cop estellada la carota, els genets deixen anar les regnes i s'abracen dins a besar-se a cada galta.

Els dies vint-i-tres i vint-i-quatre de juny Ciutadella esdevé una autèntica

bogeria col·lectiva que justifica l'expressió dels ciutadellencs: "Mig any rallam del Sant Joan que ha passat i mig any del que ha de venir". Per aquesta raó tots participen en unes festes que tenen quelcom del deliri del carnaval. Fins i tot les dones, abans limitades al paper de mirar i ésser contemplades, festejades i perseguides per un cavall, avui es troben plenament integrades en el joc. Sens dubte aquesta festa, com qualsevol celebració popular, té una funció de cohesió. Els ciutadellencs se senten lligats a un món únic que els determina i allibera des de la disbauxa. És el sentit lúdic d'unes cerimònies repetides un any rere l'altre, viscudes intensament pel poble i, per això mateix, sotmeses a una constant renovació. De la mateixa manera que una cançó tradicional o una rondalla esdevenen, en ésser repetides mil cops, recreació col·lectiva, les festes són elaborades pel poble que les viu i que n'és, d'alguna manera, l'autor. Ciutadella preserva durant les festes de Sant Joan una tradició antiga i la fa nova, a la vegada, en sentir-la realment com a espai lúdic dels homes. Aquesta és, ben segur, la més bella proposta que ens fan a Menorca, el repte intens d'unes festes velles com les creences, i noves perquè els pensaments i les voluntats hi són presents.

Maria de la Pau Janer

LES FESTES CATALANES DEL CICLE NADALENC

Les festes del cicle nadalenc tenen als Països Catalans unes característiques específiques que els atorguen una fisonomia singular, força diferent, en alguns aspectes, de la celebració del Nadal a altres contrades de la Península Ibèrica. Pertany, per exemple, a la idiosincràsia del Nadal català el fet que sigui també festiu el dia de Sant Esteve —coincidint en això amb el costum de la major part de països europeus— i que, en la celebració familiar, es doni molta més importància al dinar del dia de Nadal que no pas al sopar de la vigília. Limitant-nos a la Catalunya estricta, assenyalarem com a elements configu-

radors de les festes nadalenques els següents: construcció del *pessebre* i/o col·locació de l'*arbre de Nadal*; en alguns llocs, costum infantil de *fer cagar el tió*; *missa del gall*, celebrada a totes les esglésies al punt de la mitjanit del 24 al 25 de desembre; *cançons de Nadal*, que es canten tant durant la missa del gall com a les cases o bé en concerts públics; *dinar de Nadal*, amb la seva rèplica l'endemà, dia de Sant Esteve; estrenes o propines donades als infants de la casa i a persones que, pel seu ofici, estan en contacte amb la família; representacions teatrals dels *Pastorets* i escenificacions de *pessebres vivents*; diversos costums propis de la

darrera setmana de l'any (innocentades, Home dels nassos); *revetlla de Cap d'Any*; *festa del Reis*, amb cavalcades, distribució de joguines als infants i intercanvi de regals entre els adults.

El *pessebre* ha estat sempre molt popular a Catalunya, on es va introduir procedent de Nàpols. S'instal·len pessebres tant a l'interior de les esglésies com a les cases particulars, i fins i tot als carrers i places públiques. Els pessebres anomenats populars col·loquen les figures —tant les essencials (la Mare de Déu, l'infant Jesús, sant Josep, el bou i la mula, els pastors, els Reis, l'àngel anunciador) com les accessòries (la dona que ren-

ta, la vella que fila, el caçador, el pescador, el capellà, el caganer, etc.)— en un paisatge reconstruït, tradicionalment, amb trossos de suro, molsa, paper de plata. En canvi, els artístics —fets segons la tècnica dels diorames— utilitzen uns altres materials i ofereixen diverses escenes de la infantesa de Jesús. Al servei de la construcció dels pessebres —i també per vendre arbres de Nadal i altres elements decoratius— es munten fires comercials on es troben els materials necessaris. Una de les més famoses i pintoresques és la *fira de Santa Llúcia*, que se situa als voltants de la catedral de Barcelona.

El costum de *fer cagar el tió* la nit de

Nadal no és general a tot Catalunya, però es conserva viu a molts llocs i darrerament ha experimentat una notable recuperació. El tió és un tros de soca o de branca gruixuda, sota el qual s'han amagat dolços o regals, que són distribuïts als infants i als adults que participen en l'acte de bastonejar-lo tot cantant la fórmula "tió, caga torró, d'avellana i de pinyó", o una altra de semblant.

L'assistència de tota la família a la missa del gall és encara actualment un dels actes més importants de les festes nadalenques, practicat fins i tot per persones que no participen regularment en les cerimònies religioses. La missa comença a la mitjanit en punt, si bé sovint és precedida d'una vetlla de pregària (equivalent a les antigues "matines"). Un ritu característic és la processó per acostar-se a venerar la imatge de l'infant Jesús, durant la qual es canten cançons populars de Nadal, tretes del ric repertori tradicional català o bé importades d'altres països.

Després de la missa, se sol fer un ressopó, però l'esdeveniment gastronòmic més important vinculat a les festes nadalenques és el gran i solemne *dinar del dia de Nadal*, que aplega entorn de la taula tots els membres de la família, fins i tot els

que habitualment en són absents, tal com subratlla eloqüentment la dita popular: "Per Nadal, cada ovel·la al seu corral". L'àpat és abundós i les menges tradicionals són l'escudella i carn d'olla, el pollastre o el gall dindi farcit, les neules i els torrons, mentre que la beguda típica és el vi escumós o xampanya. La sobretaula s'acostuma a allargar fins a ben entrat el vespre, i no hi poden faltar ni les cançons de Nadal ni les poesies nadalenques recitades pels més menuts, que reben com a premi les típiques *estrenes*. L'endemà, dia de Sant Esteve, es tornen a reunir les famílies —sovint intercanviant-se'n els membres— per tal de fer un altre àpat important, constituït per les sobres del dia anterior.

Les representacions escèniques del misteri de Nadal provenen de l'Edat Mitjana, i a Catalunya se n'ha mantingut amb força la tradició a través dels anomenats *Pastorets* —pel fet que en són molt protagonistes els pastors que van a adorar l'infant Jesús—, que continuen representant-se a totes les ciutats, viles i pobles, normalment no pas en locals comercials sinó en els escenaris de centres catòlics, casals cívics, casinos, associacions culturals, etc., que compten amb un públic fidel i entusiasta. Ac-

tualment els més representats —que combinen de manera diversa els mateixos elements tradicionals— són els de Ramon Pàmies, Josep M. Folch i Torres, Francesc d'A. Picas i Lluís Milla. Un altre tipus de dramatització del misteri de Nadal és la que té lloc en els anomenats *pessebres vivents*, l'antecedent remot dels quals seria la representació que va organitzar sant Francesc d'Assís a Greccio l'any 1223. El costum d'aquestes escenificacions del naixement de Jesús per mitjà de persones disfressades convenientment i aprofitant un paratge rústic o un monument arquitectònic, va començar al poble andorrà d'Engordany l'any 1956 per iniciativa d'Esteve Albert. A partir d'aleshores, el costum ha arrelat en molts altres indrets, entre els quals cal destacar Corbera de Llobregat, la Pobla de Montornès i Bàscara.

El cicle nadalenc conté altres celebracions i costums, alguns dels quals es troben en franca decadència per culpa de les circumstàncies de la vida moderna, sobretot a les grans ciutats. Però unes celebracions que no perden gens de la seva incidència en els hàbits familiars i populars són la *revetlla de nit de Cap d'Any* (amb certs costums foranis plenament incorporats) i la *festa dels Reis d'O-*

rient, que clou tot el cicle nadalenc. L'origen d'aquesta es troba en el relat evangèlic de l'adoració dels mags: així com uns personatges misteriosos vinguts d'Orient van acudir amb dons i presents a adorar l'infant Jesús, així també cada any aquests mateixos personatges (considerats com a Reis per una antiga tradició) passen per les cases la nit del 5 al 6 de gener deixant regals per als nens i nenes que han fet bondat durant tot l'any. Al voltant d'aquesta creença s'organitzen fires comercials (com la de Sant Tomàs, que es munta a la Gran Via de Barcelona) i, a moltes ciutats, viles i pobles, les "cavalcades de Reis": rebudes multitudinàries de Melcior, Gaspar i Baltasar que arriben —per terra o per mar— acompanyats d'un seguici de patges i carrosses, curulles de llaminadures i regals.

Podem dir que les festes catalanes del cicle nadalenc, a desgrat de les modificacions introduïdes per les condicions de la vida actual, conserven encara el caire profundament familiar i tradicional que sempre han tingut aquestes celebracions vinculades al solstici d'hivern i a la commemoració cristiana del naixement de Jesucrist.

Joan Llopis

DOSSIER

EL FOC EN LES FESTES DELS PAÏSOS CATALANS

La presència i la manipulació lúdica i artística del foc són uns dels ingredients consubstancials de les festes dels Països Catalans.

La majoria de les grans diades d'aquest àmbit cultural i geogràfic tenen en més o menys grau d'intensitat el foc com un dels seus protagonistes. En les seves diverses formes i expressions, de la primitiva i ancestral torxa o foguera, al més sofisticat i actual espectacle piro-musical, l'element ignic és el catalitzador entorn del qual s'estructura el ritual de moltes de les celebracions.

Conformat a partir de les influències provinents de múltiples cultures, la ibèrica, la cèltica, la greco-llatina, la jueva, l'àrab i la cristiana, el substracte mític i simbòlic referent al foc implicat en el calendari i costumari festiu d'aquestes terres és d'una gran riquesa.

Rituals, jocs, balls i espectacles, realitzats amb foc i pirotècnia, acompanyen els moments àlgids de l'any i fan reviu els atàvics vincles afectius que lliguen l'home d'aquestes con-

trades mediterrànies amb el mític i essencial element faedor de la cultura. En aquestes manifestacions la visió, el risc del contacte i el plaer del domini del foc són elements que generen pregons sentiments i intenses emocions estètiques.

Tot just començat l'hivern, en les festes de Nadal, la ritualització festiva del foc pren diverses expressions. Una d'aquestes, reminiscència de l'antic costum d'encendre fogueres la nit del solstici d'hivern, és la profusió de lluminàries que en aquesta època de l'any decoren i intensifiquen la il·luminació de les places i carrers. Un altre dels rituals festius nadalencs molt relacionat amb el primordial element, és l'arcaica i entranyable cerimònia domèstica de fer *cagar el tió*. D'esperit i sentit similar al que és l'arbre de Nadal propi dels països nòrdics, el tió, soca que prèviament percutida amb un garrot obsequia els infants amb regals i llaminadures, és l'expressió del sentit propiciatori i de continuïtat familiar que simbolitza el foc de la llar.

En les festes de trànsit de l'hivern a la

primavera, l'encesa de fogueres pren un sentit purificador, com succeeix en les representacions de la vida i les tentacions de Sant Antoni que es fan en els pobles del Maestrat i a Mallorca el dia de la seva festivitat. La crema, el darrer dia de Carnaval, dels ninots que personifiquen el perill de les forces dissolutes que han regnat al llarg dels dies carnestolencs i el temps caduc de l'hivern, troba en les festes de *Les Falles* de Sant Josep en la ciutat de València el seu màxim exponent. *Les Falles*, monumentals conjunts escultòrics de cartró-pedra que representen de manera irònica les actuacions dels personatges públics i els esdeveniments de l'any anterior, que es planten en les places per cremar-les la nit de Sant Josep, amb tota la parafernalia pirotècnica que les acompanyen, "masclètades", "castells de foc", etc., són unes de les manifestacions més espectaculars i apoteòsiques a què pot arribar el foc en la festa.

Quan la primavera ja és granada, just a finals de maig o primers de

juny, i arriba la festa de Corpus, el foc, com si fos un volcà, comença a sortir de les entranyes de la innumerable fauna fantàstica, dracs, víbries, diables, etc., que forma part de la imatge fantàstica de moltíssimes poblacions. És a Berga, amb la seva festa de *La Patum*, on el foc, com a expressió de les forces del maligne en la seva lluita contra el bé, manipulat i conduït pels esmentats éssers fantàstics, arriba al seu punt àlgid. L'espectacle i sobretot la vivència de *La Patum*, que converteix per uns instants la plaça Major de Berga en un orgiàstic regne de l'element ignic, és una de les impressions més intenses que pot viure el nadiu o foraster d'aquestes terres.

Però de totes les festes del calendari, cap com la màgica nit de Sant Joan, el foc aconsegueix en el territori català tal magnitud de registres. De nord a sud del país, l'encesa de fogueres la nit més curta de l'any, la que segons és creença i costum, l'amor es congracia i les herbes i les aigües tenen virtuts, és la clau que obre la porta de l'estiu.

El foc, en la nit de Sant Joan, en forma de torxa i en mans dels fadrins, descendeix de les muntanyes properes d'Isil i d'altres poblets del Pirineu com una commemoració de la gesta de Prometeu. En tots els altres pobles i viles, les fogueres, preparades diligentment la vigília per la canalla, cremaran els trastos vells, les desgràcies i els desconhorts i al so dels petards i a l'esclat lluminós dels coets, donaran sortida al somnis individuals i col·lectius. Aquesta nit pren un especial relleu a Alacant amb la crema de les fogueres, que semblantment a *Les Falles* s'han plantat per tota la ciutat.

És també en la nit de Sant Joan quan

el lligam cultural i comunicatiu que uneix els habitants dels Països Catalans s'estreny, i expressa amb la cerimònia de la baixada de la flama, que simbolitza l'ànima de la llengua comuna, i que a manera de les curses de relleus atlètiques s'estén fins al més apartat del llogarrets perquè encengui les fogueres d'aquesta nit meravellosa.

Més avançat el calendari, a mitjans d'agost, quan l'estiu comença a fer el tomb i s'escava la festa de la Mare de Déu, la meitat dels pobles del país celebren la seva festa major.

La nit del quinze d'agost a Elx, la tenebra es fa alba. El gust i l'enginy dels valencians en transmutar l'espe-

rit bèlic de la pólvora i fer d'aquesta art, omplen el cel de la ciutat dels palmerars de monumentals, refulgents i efímeres palmeres de foc en honor a la seva patrona. És també de consuetud que les festes majors d'estiu les clogui un castell de focs. Aquests, de tot tipus, tananys i preus, després d'haver reproduït en el cel un simulacre del caos primigeni, restableixen i imposen el principi de realitat després de l'evasió dels jorns de festa.

A Barcelona, la festa major té dues importants manifestacions relacionades amb el foc. Una d'aquestes és el "Correfoc" i l'altre l'espectacle Piro-musical. El "Correfoc" és un aplec

multitudinari de colles de balls de diables i de bestiar que escup foc. Aquestes comparses, al crit de Foc! Foc! del jovent, empaiten a tothom a qui gosa posar-se'ls al davant i converteixen la geografia dels carrers de la Barcelona Vella en rius de foc. L'espectacle piro-musical que tanca les Festes de la Mercè barcelonines, agermanant al foc amb la música, és exponent de l'alt nivell i de la sofisticació a què ha arribat la indústria pirotècnica autòctona i síntesi i exemple espectacular de l'estret i indissociable lligam que uneix l'home i el foc en les festes en els Països Catalans.

Josep Mañà

DOSSIER

LA FESTA MAJOR

Una vegada a l'any totes les localitats catalanes celebren la festa major: la festa que més importància té de totes les que es fan anualment a cada poble, ciutat o barri, i que afecta la totalitat dels seus habitants. Als Països Catalans es caracteritza per una participació popular molt intensa i uns elements propis que descriurà més endavant.

Des d'èpoques pre-cristianes la població ja celebrava "festes majors" lligades a esdeveniments propis del món agrícola i ramader, com l'acabament de les collites. Quan la civilització cristiana esdevingué imperant es reconvertiren aquelles celebracions amb un vestit adequat a la nova forma de veure el món, amb nous elements i nous significats. Així, la majoria de festes majors catalanes se celebren formalment per honorar el patró local (un sant o una advocació de la Mare de Déu o de Jesucrist), i el dia de celebració coincideix sovint amb la festivitat de la devoció mencionada. (No hem d'oblidar que la cultura catalana es formà a redòs de l'Església catòlica, i que encara avui la influència d'aquesta confessió és notable a tots els nivells de la societat).

Per bé que no totes les festes majors catalanes segueixin exactament el mateix model, es pot dir que a grans trets la festa major catalana típica està formada pels actes següents: la cercavila, la missa de festa major, les sardanes (al Principat) i altres demostracions folklòriques (a altres contrades), el dinar de festa major, el ball, actes esportius, actes especials per als infants i per a la gent gran, espectacles i molts altres actes culturals

variats. Aquests actes festius poden celebrar-se en un sol dia o bé perllongar-se durant tota una setmana o més, segons la capacitat econòmica de la comunitat on transcorren. La majoria de festes majors catalanes tenen lloc a l'estiu, especialment al mes d'agost, aprofitant les vacances i la presència a la localitat de visitants de fora.

La festa major es desenvolupa en un espai propi: el nucli urbà, contraposant-se als aplecs i a algunes fires, que tenen lloc fora de la població. La parròquia, la plaça, el carrer, l'envelat, la casa familiar són el marc on tenen lloc els actes de la festa major, i sovint s'engalanan i es guarnixen per a acollir aquest esdeveniment.

L'arribada i l'inici de la festa són anunciats per la *cercavila*: passada pels principals carrers de la localitat d'un grup d'animació musical acompanyat dels gegants i capgrossos (i en alguns llocs, d'altres interessants éssers fantàstics de cartó-pedra, o bé de desfilades de "majorettes"). La seva missió és convocar la participació de la gent als actes que començaran tot transmetent l'esperit de festa a la gent. El mateix objectiu publicitari persegueixen el *pregó* —pronunciat per una personalitat local o convidada—, el cartell anunciador i el llibret del programa de la festa major, publicació de caire efímer que conté el detall dels actes a celebrar, intercalat amb molta publicitat local i alguns treballs literaris i històrics a càrrec d'autors locals.

És també generalitzada la *missa* de festa major, de molta solemnitat, amb una homília extensa i ben preparada i amb molta assistència de fidels, que s'han ben mutat per a

aquesta ocasió, com en general per a tots els actes de la festa major. En alguns llocs la missa acaba amb una processó religiosa o amb el cant dels goigs (d'origen popular). Al Principat, sortint de missa, és quasi obligat el ball de *sardanes*, dansa que s'ha anat convertint, d'un segle ençà, en una dansa folklòrica sentida com a pròpia per tots els catalans. Les ballades de sardanes es repeteixen en diversos moments de la festa major. És corrent també l'actuació de colles de *ball de bastons* i de *diables*, així com algun esbart que interpreta altres danses folklòriques: ball de cascavells, ball de faixes, etc. A les comarques del Penedès i del voltant té molta embranzida l'actuació dels *castellers*, colles d'homes que aixequen castells humans de fins a vuit i nou pisos d'altura.

El *dinar* de festa major és dels àpats més importants de l'any, amb abundants i succulents plats regats inexcusablement amb cava (a molts llocs el menú és marcat per la tradició) i amb l'assistència a taula d'amics i parents residents fora de la localitat. En aquesta ocasió la sobretaula sol allargar-se més del que és normal. El *ball* de festa major congrega tota la joventut i els adults al recinte més espaiós del poble, o a un local bastit expressament per a la festa major: l'*envelat*, un prodigi de l'arquitectura popular catalana. És una estructura de lona que configura un ampli espai sense destorbs interiors, ja que tots els elements de sustentació són a fora. En aquest espai és corrent també presentar-hi durant la festa major alguna obra de teatre, algun concert de musical o algun espectacle arrevistat.

Els infants tenen una gran quantitat d'actes dedicats: jocs, sessions de cinema, activitats diverses. No sol faltar a cap festa major una còrrua més o menys llarga d'atraccions de fira, con els cavallets, els cotxes de fira, les tómboles, les parades de menjar i de jocs diversos, que fan les delícies de la quitxalla. També la gent gran de la comunitat és objecte d'home-natges i de records. L'*esport popular*, que es practica durant la resta de l'any, es posa de relleu durant la festa major. Singularment cal destacar la pràctica d'alguns partits de futbol, normalment amb equips de poblacions veïnes, els eters rivals. També tenen importància els esports de tir al blanc o al plat, moto-cross, curses atlètiques, escacs...

No s'ha de creure que les festes majors siguin inamovibles, sinó al contrari, evolucionen amb el temps. De fet són un reflex de la societat que les promou, amb la seva mateixa escala de valors, i són sotmeses als canvis generals de la societat. Van adaptant els seus actes als gustos de la gent, amb l'excepció, potser, d'alguns elements ritualitzats, conservats perquè simbolitzen els valors tradicionals, essencials, de la comunitat que representen (i que de vegades coincideixen amb els valors defensats per les classes immobiliàries de la societat). D'uns anys ençà s'observa que disminueix el nombre d'actes religiosos; el retorn de la democràcia, per altra banda, ha fet que augmentés la participació popular a la festa.

Amadeu Pons

II PREMI INTERNACIONAL CATALUNYA

El dia 29 de maig de 1990 el Dr. Abdus Salam va rebre de mans del president de la Generalitat el Premi Internacional Catalunya en un acte solemne al saló de Sant Jordi del palau de la Generalitat de Catalunya. El premi consisteix en una obra d'art, una figura que simbolitza la Mediterrània, de la qual és autor Eduard Arranz-Bravo, i en la quantitat de 100.000 dòlars USA. Són membres del jurat, presidits per Jordi Pujol, president de la Generalitat de Catalunya, els senyors Ricard Bofill, Abdelwahab Bouhdiba, Julio Caro Baroja, Georges Duby, Tahar Ben Jelloun, Hugues de Jouvenel, Fernando Lázaro Carreter, Andreu Mas-Colell, Predrag Matvejevic, Frederic Mayor Zaragoza, Joaquim Molas, Edgar Morin, Simon Nora, Joan Oró, Amos Oz, Karl R. Popper, Baltasar Porcel, Hugh Thomas i Antonino Zichichi. Se-

gons consta en l'acta notarial, Abdus Salam rebia el premi per les tres raons següents:

"Per la decisiva contribució d'Abdus Salam a la ciència contemporània, que ha consistit essencialment en la creació i desenvolupament de la teoria unificada de les forces electromagnètica i dèbil, juntament amb Glashow i Weinberg. Aquest descobriment li va valer el Premi Nobel de Física l'any 1979."

En el camp de la física, és aquest un dels grans avenços teòrics des d'Isaac Newton. La força electromagnètica és responsable de gairebé tots els fenòmens químics i biològics, a més de tenir un paper essencial en la tècnica d'avui dia. La interacció feble és responsable de la desintegració radioactiva beta i del desenvolupament d'una funció bàsica en els processos de fusió nuclear que

són la font d'energia del sol i dels estels. Salam, doncs, va aconseguir la reducció d'aquestes dues forces a una de sola, l'electrofeble, i unificà les teories respectives.

"Per la gran vessant humanista i ecològica d'Abdus Salam, que l'ha convertit en un gran lluitador contra l'armamentisme i la cursa nuclear, així com l'ha impulsat a treballar literalment sense descans per resoldre els problemes que pateix el Tercer Món, com el de la desertització o el de la manca de formació cultural i científica. Aquest darrer el va induir a crear, el 1964, el Centre Internacional de Física Teòrica (ICTP), a Trieste, sota els auspicis de les Nacions Unides i del govern italià, que ha dirigit des del primer dia, i per les dependències del qual, només l'any 1989, van passar 5.000 professors i postgraduats, pertanyents la majoria

d'ells al Tercer Món, que a Trieste troben l'oportunitat de fer allò que en els seus països els és impossible: aprofundir en la seva formació i dedicar-se a la investigació."

Tota la fortuna personal d'Abdus Salam pertany a l'ICTP, al qual anirà també destinat l'import del Premi Internacional Catalunya.

"Pel lligam del doctor Abdus Salam amb el Mediterrani a través de l'ementat Centre Internacional de Física Teòrica del Trieste, encarat al mar Adriàtic. Gràcies a ell, el Mediterrani constitueix un dels pols de formació científica més decisius del Tercer Món."

CATALÒNIA ofereix el text del discurs que en aquesta ocasió va pronunciar el Dr. Abdus Salam.

És un gran honor per a mi haver estat guardonat amb aquest Premi que, tot i la seva curta trajectòria, ja és un Premi important. El fet que l'any passat s'atorgués a Sir Karl Popper indica que se n'ha obert la porta amb els millors auguris. Popper és un dels grans pensadors del nostre temps. Si ara —a part que hagi estat jo qui l'ha obtingut— el Premi Internacional Catalunya es decanta per la ciència, una força emergent per al progrés de la humanitat durant aquest segle, això palesa la voluntat de situar-se al centre d'una perspectiva internacional. I no podria ser altrament amb un jurat com el que dirigeix l'Institut Català d'Estudis Mediterranis.

Sé que aquest Institut —l'Institut Català d'Estudis Mediterranis— es va crear per investigar i reflexionar d'una manera global sobre la situació de la regió mediterrània i la nostra societat en aquest tombant de segle. Si volem emetre alguns pronòstics amb vista al segle vint-i-u, hem de situar Catalunya dins un context més ampli i conferir-li el paper d'intermediària dels nostres interessos comuns. Aquest objectiu s'equipara amb els de les institucions més avançades de l'Europa actual. D'altra banda, Catalunya té una antiga personalitat històrica, que va ser decisiva per a la Mediterrània durant l'Edat Mitjana, com ho van ser la participació d'Espanya i del sud d'Europa en la Revolució Industrial. A més, Catalunya té una llengua i cultura que daten de centenars d'anys enrere, i en el món de la

literatura ha demostrat una creativitat que no ha d'envejar res a d'altres cultures europees minoritàries. L'arc mediterrani, que comença justament on jo visc, Trieste, i arriba fins a la costa espanyola, està destinat a exercir una forta influència en el sud d'Europa i més enllà, sobretot per mitjà del Magrib. Però encara s'hauria d'estendre molt més cap el Tercer Món i els països subdesenvolupats. Catalunya, com a regió desenvolupada d'Espanya i d'Europa, té sens dubte una tasca per fer en aquest procés, al qual estic segur que contribuirà.

En termes monetaris, aquest Premi està més ben dotat que els altres que he rebut, sense exceptuar el Premi Nobel. El Premi Nobel era de 66.000 dòlars, mentre que aquest, segons que tinc entès, és de 100.000.

Ara que ve a tomb, potser hauria de fer algunes observacions sobre el Premi Nobel. Quan me'l van donar vaig decidir de destinar-lo, com és el meu costum, a crear una fundació per als països en via de desenvolupament. Amb aquest propòsit, el Banc de Suècia —el GotaBank— va tenir l'amabilitat d'oferir-me el 15 % d'interès, i jo, sense pensar-m'hi, hi vaig depositar els diners. Aleshores es van produir dues devaluacions consecutives, que van reduir un 25 % l'import del premi. Arribats en aquest punt, em vaig alarmar i vaig telefonar al baró Ramel, el secretari de la Fundació Nobel que s'encarrega de l'aspecte financer dels premis, i li vaig demanar que compensés aquesta

pèrdua. Em va respondre que era més fàcil que em concedissin un segon premi que no pas compensar-ne la pèrdua. El baró Ramel em va preguntar qui m'havia aconsellat que diposités els diners a Suècia, on els fons bancaris estan subjectes a violentes vicissituds. Em va dir que traigués els diners del país immediatament i que els convertís en una altra divisa. Així ho vaig fer, i des d'aleshores, gràcies a Al·là, no he tingut cap més pèrdua produïda per una devaluació, tot i que queda pendent que aquell 25 % s'hagi compensat o no.

Vaig dedicar els diners del Premi Nobel a crear un fons per als Premis Nobel al Talent, de 1.000 dòlars cadascun, concedits a diversos científics de vuit països diferents, a més de cinquanta beques perquè estudiants pakistanesos poguessin completar els estudis a la meua antiga escola o universitat. I em proposo de fer el mateix amb el Premi que m'ha concedit la comunitat de Catalunya: crear una nova fundació, la Fundació Barcelona. La meua actitud pel que fa als premis és que no s'hi ha de comptar, com ha estat el cas del Premi Internacional Catalunya, del que no sabia res i que em va caure com una autèntica sorpresa. Si són regals d'Al·là, han de revertir en els meus semblants, els homes, almenys mentre jo visqui. I ho explico tan descarnadament perquè aquesta visió pot ajudar d'altres persones que voldrien crear fundacions com les que jo he creat. Sé per experiència que Al·là mai no

torna els diners despesos en nom seu, però que el seu sentit de la retribució sempre paga un premi amb un altre premi més ben dotat, com s'esdevé en el meu cas.

El següent punt que m'agradaria comentar és l'aportació de l'islamisme a Catalunya. Evidentment, els qui pertanyem a països islàmics ens enorguïm d'aquell temps en què la península ibèrica era musulmana. No sóc prou fanàtic per pensar que és negatiu que hagi tornat als seus orígens cristians; tanmateix, m'enorgulleix que els elements místics ibèrics i el sentit islàmic de la bellesa que van concebre l'Alhambra —una joia única dins la història de l'Islam i l'estètica islàmica— no haurien cristal·litzat en aquesta expressió si Tariq no s'hagués establert a Gibraltar. A hores d'ara desconec el paper que hi va tenir Catalunya, i Barcelona en particular.

Un altre aspecte al qual he estat íntimament vinculat és la ciència i el Tercer Món, i, respecte a això, l'experiència de Catalunya significa una empena molt important. Si m'ho permeten, em referiré a la conferència que el Molt Honorable Senyor Jordi Pujol, Presidente de la Generalitat de Catalunya, va pronunciar a Estocolm l'any 1988. Hi planteja la qüestió de la importància política i econòmica de la Mediterrània nord-occidental. Diu —ho cito textualment—:

"Durant molts i molts segles, la Mediterrània fou un gran mar de civilització, el centre del món. Pensin per calibrar-ne tota la importància, que la

Mediterrània ha estat la mar dels jueus –i, per tant, també de l'origen del cristianisme–, dels grecs i dels romans. Abans havia estat la mar dels egipcis, i després ho fou dels àrabs –recordem que la gran cultura dels segles VIII al XII fou l'àrab, la cultura de la matemàtica i de l'astro-nomia".

Després descriu el desplaçament de l'activitat econòmica cap al nord per raons diverses (Alemanya, Suècia, la Gran Bretanya i el nord de França), i continua dient que la Mediterrània ja no comptava:

"Això fa quatre segles que dura i ha configurat el mapa de la riquesa i del poder a Europa. Quins són els països amb més renda per càpita? On hi ha més autopistes? On hi ha més centres de recerca? Més empreses multinacionals? La resposta a aquestes preguntes dibuixa el mapa del poder polític, econòmic i científic d'Europa, i s'hi veu ben clar el pes d'Alemanya, de l'àrea de l'entorn de París, dels països nòrdics, especialment de Suècia. El centre de gravetat d'Europa radica en aquesta àrea. La resta formem part de la perifèria europea." Però més endavant afirma que això ha començat a canviar:

"La Mediterrània ha deixat de perdre posicions: i encara més, en recupera. Ha deixat de ser una àrea passiva. Ara és plena d'iniciativa i de creativitat: una àrea que progressa, i molt..."

"...L'handicap acumulat, i amb tendència a crear-ne més, pot ser, en part, superat gràcies a les noves tecnologies, primeres matèries i formes de comunicació."

I subratlla tot seguit:

"Una altra característica d'aquesta àrea és que està vertebrada. No és un país invertebrat, sense èlites, ni teixit social, ni bones universitats, o sense força política... amb grans ciutats com Barcelona, la capital de Catalunya, que viu una època de gran creativitat i d'unes profundes transformacions... com València, Saragossa, Tolosa –la ciutat de l'aeronàutica i aeroespacial de França–, Montpeller –mitjana, però amb una universitat excel·lent–, Lió, Grenoble, Marsella, Torí, Milà, Gènova..., capitals de regions molt vives... Aquestes regions, amb una forta personalitat i molt vitals, completen la trama..."

"... I afegiré que una de les regions d'Europa que a hores d'ara absorbeixen més inversió industrial estrangera és el país que tinc l'honor de presidir, Catalunya."

El que m'agrada d'aquesta descripció és l'orgull amb què es parla d'universitats i de centres d'alta tecnologia basats en la recerca científica, de nous materials, de biotecnologia.

El senyor Pujol continua dient:

"Els hauria pogut parlar de la Mediterrània... en termes menys econòmics i més històrics...; els hauria po-

gut explicar que, quan –fa mil anys– la primera cultura del món era l'àrab, per mitjà dels monestirs catalans van entrar a Europa coneixements que els àrabs tenien i que nosaltres, els europeus, no, com per exemple, l'astro-labi i sobretot el zero. El zero, sense el qual no hi hauria ni abstracció matemàtica ni càlcul d'interessos bancaris; els romans no el tenien, i va entrar a Europa pels volts de l'any 1000 a través de Catalunya... Però he preferit parlar-los de túnels i d'instituts politècnics, dir-los que el disseny, les transferències de tecnologia, el reforçament de l'ensenyament, les comunicacions de tota mena són ara les nostres preocupacions primordials."

Així, a Catalunya s'està duent a terme el que jo sempre he considerat essencial per als països en via de desenvolupament.

En vista dels darrers canvis en el món, voldria fer un breu comentari abans d'encetar el tema específic d'aquest discurs, la ciència. Els dies vint-i-sis i vint-i-set de març, a Trieste, vam tenir una reunió que comprenia les regions de l'Europa de l'Est, incloent-hi la Unió Soviètica, per veure quines aportacions podíem fer a l'Europa de l'Est. L'Europa de l'Est té una problemàtica diferent de la dels països en desenvolupament: l'excés de mà d'obra altament qualificada sense gaire sortida, amb el perill que desaparegui en una fuga de cervells cap a l'Europa Occidental si se l'abandona als seus propis recursos.

Actualment, estem preparant una altra reunió per al mes d'octubre, juntament amb l'Institut Català d'Estudis Mediterranis, el qual, en concedir-me aquest Premi, l'ha instrumentalitzada. Aquesta reunió aplegarà els països mediterranis, tant de l'Est com de l'Oest, i s'ha creat una forta expectativa a Xipre, el Marroc, Turquia (països que he tingut el privilegi de visitar des que vaig començar a pensar en aquesta segona reunió), com també a Algèria, Tunísia, Egipte i d'altres.

I ara passo a explicar breument com es va iniciar el Centre Internacional de Física Teòrica. L'èxit que ha tingut, per bé que modest, la fundació del Centre és degut a la meva condició de físic sensat i al color de la meva pell. Si no m'hagués vist obligat a marxar del meu país, ningú no m'hauria escoltat mai. Se'm va acudir la idea del Centre pensant que tota la gent, com jo quan treballava al Pakistan, hauria de tenir l'oportunitat de fer estades amb regularitat en un lloc interessant d'Europa o d'Amèrica, i tornar a casa després d'aprofitar els tres mesos de vacances al Centre amb els seus col·legues.

Vaig abordar la idea del Centre a l'Assemblea General de l'Agència Internacional d'Energia Atòmica (IAEA) l'any 1960, a la qual assistia com a delegat pakistanès. Durant la meva

intervenció, vaig suggerir que es creés un centre per formar físics dels països en desenvolupament. Els països que van secundar la resolució van ser l'Afganistan, la República Federal d'Alemanya, l'Iran, l'Iraq, el Japó, les Filipines, Portugal, Tailàndia i Turquia. Es va adoptar la resolució, però es veia clarament que no hi havia cap intenció de dur les coses més enllà.

Però va passar que vaig tornar a ser delegat del Pakistan a l'Agència Internacional d'Energia Atòmica (la IAEA) els anys 1961, 1962 i 1963.

El 1962, per exemple, el debat va començar a les deu del matí. Voldria dibuixar-los l'escena: vaig col·locar un quilo de raïm al meu davant perquè em donés força. Ja ens havíem assegurat el suport de tots els delegats dels països en desenvolupament. El primer que va "disparar" va ser un amic meu, el doctor Harry Smythe de Princeton, representant dels Estats Units en la IAEA: va dir que voler fundar un nou Centre de Física en aquell moment era una imprudència. Els delegats de Txecoslovàquia, Hongria, Polònia i Romania van coincidir amb el delegat de la Unió Soviètica, que opinava el mateix. També hi va haver objeccions per part de Bèlgica, el Canadà, França, els Països Baixos, el Regne Unit i tots els altres països industrialitzats, llevat d'Itàlia i dels països nòrdics. El delegat d'Alemanya va confessar que havia signat la primera resolució l'any 1960, i que això li havia costat retrets molt durs de dalt. Ens desitjava èxit, i personalment estava convençut que el centre es fundaria i funcionaria bé, però no podia donar suport formal a la seva creació. El delegat australià va arribar a dir: "La física teòrica és el Rolls Royce de les ciències. El que cal als països en desenvolupament són carros de tir." Cap a dos quarts d'una del migdia van començar a parlar els nostres partidaris. Era emocionant sentir països pobres com l'Afganistan, Brasil, les Filipines o l'Àrab Saudita (que aleshores era pobral) defensant la idea d'un centre de Física Teòrica. Vam obtenir trenta-cinc vots a favor amb divuit abstencions, i es va aprovar la resolució. Cap a les dues de la tarda el Centre ja havia començat a existir pel que pertocava a la IAEA. Haver obtingut majoria a l'Assemblea General, però, no ens ajudava gaire. La Junta de Govern ens va assignar la "generosa" suma de 55.000 dòlars per a tot un any d'activitats d'un centre internacional! Era evident que algú ens volia fer fracassar.

En aquell punt, el govern italià, en resposta dels precs del meu amic, el professor Budinich, va entrar a competir per la localització del Centre. Itàlia oferia 300.000 dòlars l'any, a més d'un elegant edifici, que era ce-

dit per la ciutat de Trieste. Vam acceptar agraïts aquella proposta. Vam anar a Trieste, i n'estem molt contents, perquè tant la universitat com la ciutat en general ens han tractat amb magnificència.

L'any 1964 arribàvem a Trieste. El primer seminari, sobre la Física del Plasma, va durar quatre setmanes i van impartir-hi classes els professors R. Sagdeev (que actualment és assessor científic del president Gorbtxov), Marshall Rosenbluth i Karl Oberman, com a directors. Es va inaugurar el 5 d'octubre del 1964, a l'hotel Jolly de Trieste, amb la presència del Director General de la IAEA, el doctor Sigvard Eklund, que sempre ens havia fet costat. Era l'època de la guerra freda, i els físics de l'Est i de l'Oest especialitzats en Plasma no podien treballar conjuntament enlloc, excepte aquí a Trieste. El 1966, John Ziman, de Bristol, i Stih Lundqvist, de Göteborg, van visitar el Centre i van suggerir que organitzés cursos sobre la Matèria Condensada. Els cursos havien de durar dotze setmanes, perquè no volíem augmentar-ne el preu. Venien a Trieste per aprendre el tema dels cursos des del començament fins que topaven amb problemes de recerca. Amb la Física Nuclear, vam adoptar el mateix criteri.

Des de l'any 1967, vam alternar cursos d'hivern sobre Física de la Matèria Condensada amb cursos de Física Nuclear. Això va durar fins al 1970, quan la UNESCO va ingressar com a soci paritari a la direcció del Centre. La incorporació de la UNESCO va ser molt important perquè ens va alliberar de la dependència exclusiva de la Física de Partícules, Nuclear i del Plasma. Amb la benedicció activa del Comitè Casimir, el 1970 hi vam poder introduir assignatures com Matemàtiques, Física del Medi Ambient i del Sòl, Física de la Matèria Vivent, Teoria de la Física i d'altres disciplines similars.

El pressupost del Centre encara era minúscul. Després del 1968, en què ens van cedir el nou edifici, el Centre només es mantenia obert durant sis mesos l'any, perquè era quan se'ns acabava el nostre pressupost anual. I aquí he d'esmentar el senyor Abbadesse, el Director de l'Àrea de Pressupostos i Finances de la IAEA, el qual va visitar el Centre i, com un veritable home de Déu, es va compadir de nosaltres. Ell va ser el responsable de l'increment gradual de l'aportació de la IAEA fins arribar al milió de dòlars actual. (Aquesta quantitat, la vam rebre, de fet, el 1982. Durant el 1979 obteníem encara un total d'1.600.000 dòlars, dels quals 870.000 dòlars provenen de la IAEA i la UNESCO, i 700.000 dòlars, del Govern italià).

Durant el 1979, després del Premi Nobel, vaig comunicar al Govern ita-

lià que estava a punt d'abandonar, i que m'enduria el Centre on fos si no multiplicava per cinc la seva aportació. Exigia 3.500.000 de dòlars. El tracte es va fixar, al capdavant, en 3.000.000 de dòlars. Des de 1981 cada any hem sol·licitat -i el Govern italià ens ho ha concedit generosament- més i més fons al Dipartimento per la Cooperazione allo Sviluppo. Per això ara rebem 13.500.000 de dòlars per finançar el Centre Internacional de Física Teòrica, més 5.500.000 de dòlars per finançar les activitats de Física fora de Trieste (incloent-hi els fons desemborsats per l'Acadèmia de Ciències del Tercer Món).

Quines són les raons de l'èxit d'aquest Centre? La primera i principal és que el Centre cobreix una necessitat dels països en desenvolupament. Tanmateix, ja des del començament vam decidir que el Centre no sols hauria d'afavorir els països en desenvolupament, per tal com havia de ser un Centre veritablement internacional. Això es veu reflectit en el nombre de físics provinents de països de l'Occident industrialitzat i d'Europa de l'Est que hi han fet estades. Al llarg dels vint-i-cinc anys d'activitat del Centre, hem donat la benvinguda a uns 20.000 científics de països desenvolupats, entre els quals n'hi ha 5.000 d'Itàlia. Nosaltres no els paguem: vénen d'Austràlia, el Canadà, França, Alemanya, els Països Baixos, la Gran Bretanya, els Estats Units i la Unió Soviètica. Aquestes xifres també inclouen 5.000 científics de l'Europa de l'Est. Els científics dels països en desenvolupament sumen 22.000. Hem d'acollir físics del Nord, si el Centre vol ser alguna cosa més que un centre en desenvolupament.

En segon lloc, va ser decisiva per a nosaltres la magnífica acollida que va tenir el Centre entre la Comunitat científica dels físics. Aquesta Comunitat, ja des del començament, ens havia ajudat d'una manera consistent. Com a exemple, permetin-me esmentar que l'única vegada que vaig visitar Niels Bohr a casa seva va ser en relació amb el Centre l'any 1962, quan intentava de convèncer Homi Bhabha de l'Índia de la validesa d'aquesta iniciativa.

En tercer lloc, el fet que el Centre formi part de la plataforma de les Nacions Unides ha estat crucial per a la seva existència. Oficialment pertany a dues de les Agències Especialitzades de les Nacions Unides -la IAEA i la UNESCO- i tinc el plaer d'agrair els actuals Directors Generals, el doctor Hans Blix i el doctor Federic Mayor, l'especial consideració que sempre han dispensat als nostres problemes. Aquest fet ha ajudat en el passat a obtenir passaports i visats per als qui venien de l'Europa de l'Est sense que els preguntessin res.

Un exemple de com ens ajuda l'administració de la IAEA en aquest sentit és el cas del projecte associatiu. El constitueixen homes i dones que han estat elegits pel Consell Científic del Centre d'entre distingits científics que treballen i viuen en països en desenvolupament. Tots ells tenen dret a dedicar de sis setmanes a tres mesos al Centre en el moment que triïn, tres vegades durant un període de sis anys. El Centre, d'altra banda, es fa càrrec de les despeses de viatge i manteniment a Trieste. Actualment el nombre de científics supera els 425. Aquest projecte ha demostrat la seva validesa com a mecanisme contra la fuga de cervells, i per això es va idear.

Finalment, l'èxit del Centre és degut a la bona disposició de la Comunitat Italiana, que s'ha manifestat en el càlid interès demostrat per la ciutat, el Consorci, la Universitat de Trieste i l'Escola Internacional d'Estudis Avançats (SISSA), a més de l'interès personal de grans físics italians, con el professor E. Amaldi. Aquest interès es va estendre a l'Acadèmia de Ciències del Tercer Món, que van fundar aquí, a causa d'un interès creixent per part de Trieste que hi ha portat, primerament, l'Escola Internacional d'Estudis Avançats (SISSA); segon, el Centre Internacional d'Enginyeria Genètica i Biotecnologia; tercer, el Laboratori de Radiació Sincrotrònica; i quart, cinquè i sisè, els tres components del Centre Internacional de la Ciència: el Centre Internacional d'Alta Tecnologia i Nous Materials, el Centre Internacional de Ciències de la Terra i Medi Ambient i el Centre Internacional de Química Pura i Aplicada, que aviat es crearan a Trieste. La raó per la qual el Govern italià es mostra tan generós radica, a parer meu, en el fet que és un dels pocs que està profundament interessat per la Física, la Ciència i l'Ensenyament. Això reflecteix els sentiments d'una societat que venera l'estudi. Em permeto d'esmentar en aquest context el president G. Andreotti. La durada del seu càrrec com a Ministre d'Afers Estrangers ha coincidit amb l'existència del Centre. Ja el 1984 havia decidit d'atorgar a l'Acadèmia de Ciències del Tercer Món 8.000.000 de dòlars.

L'Acadèmia de Ciències del Tercer Món és l'agrupació dels millors científics de primer rang del Tercer Món de provada vàlua, els quals pertanyen, a títol personal, a algunes de les més prestigioses Acadèmies (incloent-hi els nous guanyadors del Premi Nobel nascuts en països en desenvolupament). La va inaugurar el 1985 el Secretari General de les Nacions Unides a Trieste.

Ara encetaré el tema de la unificació de les forces fonamentals. Aquest és el tema específic d'avui. Començaré amb Al Biruni, continuaré amb New-

ton, Farady, Ampère i Maxwell; després amb Einstein, i finalment tornaré a Madame Curie i Pasteur, per acabar amb els grans herois d'avui, que són els acceleradors de partícules del CERN. (I estic content de dir que Espanya acaba d'ingressar al CERN.) Els descriuré tant com em sigui possible en vint minuts allò que considero un dels capítols gloriosos de la història de les idees.

Les forces nuclears

Per al nostre propòsit, les forces d'importància capital (a més de la gravetat i l'electromagnetisme) són les dues forces nuclears -la "forta" i la "feble". Per tal de descriure'n alguns aspectes bàsics, em centraré en quatre objectius: el protó p^+ , el neutró n^0 , l'electró e^- i el neutrí ν^0 , on els superíndexs (+, -, 0) donen les càrregues elèctriques de cada un.

Les forces nuclears forta i feble

Com he dit abans, la força nuclear "forta" actua únicament entre els membres del doblet (p^+ , n^0). La força nuclear "forta" té un abast al voltant de 10^{-13} cm. Aquesta és la força responsable de la fissió nuclear i de la fusió nuclear (la font d'energia de les estrelles).

La força nuclear feble

Contràriament, la força nuclear "feble" és gairebé universal i pot actuar entre membres del doblet leptònic

$$\begin{aligned} (\nu_e^0, e^-) &\leftrightarrow (\nu_\mu^0, e^-) \\ &\text{o entre} \\ (p^+, n^-) &\leftrightarrow (\nu_e^0, e^-) \\ &\text{o entre} \\ (p^+, n^-) &\leftrightarrow (p^+, n^-) \end{aligned}$$

La primera persona que va descobrir la força nuclear feble va ser Madame Curie, amb la força responsable de l'anomenada radioactivitat beta, que té un paper crucial en la producció d'energia solar. La força nuclear feble és universal, però no tan universal com la gravetat. L'any 1957 es va descobrir, per al nostre coneixement, que la força nuclear "feble" actua únicament entre partícules levogires. No hi ha força "feble" entre electrons dextrogirs, protons o neutrons, mentre que els neutrins dextrogirs fins i tot podrien no existir.

Aquesta predilecció per les lleis de les forces dextrogires viola clarament la simetria de la reflexió del mirall. (Un mirall reflecteix la mà dreta a l'esquerra). Quan un neutrí (levogir) es reflecteix en el mirall, no s'hi pot veure res.

La força nuclear "feble" s'anomena feble perquè (en distàncies comparables) té 10^{-5} vegades la intensitat de la força electromagnètica. L'abast de la força feble no és superior a 10^{-16} cm. (que és inferior a l'abast de la força nuclear forta en un factor 1.000).

Síntesi

Resumint, hem considerat partícules de spin $h/2$, que es divideixen en dues categories: les sis partícules lleugeres -els components levogirs de les quals mostren la força nuclear feble amb un abast de l'ordre de 10^{-16} cm- i els quarks que s'interaccionen fortament, els quals constitueixen els protons i els neutrons. Aquests, al seu torn, s'interaccionen per mitjà d'una força nuclear "forta", també de curt abast (de l'ordre de 10^{-13} cm.). Al costat de les dues forces nuclears (la feble i la forta), hi ha, per descomptat, la força electromagnètica entre els protons i els electrons carregats elèctricament, més la força universal de la gravetat: totes elles constitueixen les quatre forces fonamentals de la natura.

L'intermediari Z^0 i "el gir" de les molècules biològiques

Hi ha una conseqüència interessant a partir de l'existència de les noves interaccions febles levogires (les forces Z), i això em reconduïx al cicle que deixava de banda. És ben conegut que un nombre de molècules biològiques pot existir sota dues formes distintes; i que aquestes tenen les mateixes fórmules químiques, però les unes són imatges especulars de les altres.

En la síntesi química feta al laboratori, les molècules levogires i dextrogires estan en proporcions iguals: es tracta d'una mescla al 50 %. Però, en general, en la natura únicament es troben aminoàcids levogirs i sucres dextrogirs. Comprende aquest "gir" de la naturalesa és d'una importància vital. Per exemple, es va crear al laboratori la "talidomida", que causa defectes de naixement, i es va administrar com una mescla igual de formes levogires i dextrogires. Més endavant es va descobrir que és la forma levogira la que provoca els defectes de naixement. Un altre exemple concerneix la penicil·lina. Els bacteris, excepcionalment, utilitzen D-aminoàcids dextrogirs en la construcció de les parets de les seves cèl·lules bacterianes. Aquest procés és únicament per als bacteris i no es dona entre els mamífers.

El doctor S. Mason, els seus col·laboradors del King's College de Londres i d'altres, han formulat una possible explicació per a la asimetria de les molècules biològiques en termes de simetria de mirall trencat de les forces febles ("New Scientist", 19 de gener de 1984). Han considerat la força Z^0 levogira al mateix temps que la ben coneguda força mitjàncera del fotó de l'electromagnetisme. (Aquesta darrera era el que s'havia utilitzat prèviament per determinar les energies de les molècules i les seves estructures). Van descobrir (tenint en compte la força Z^0) que els aminoàcids levogirs (i els sucres dextrogirs)

són més estables que no pas les molècules oposades frontalment. D'acord amb aquestes estimacions, hi hauria un excés aproximadament d'una part sobre 10¹⁶ de la varietat inicialment més estable.

A més, s'ha d'utilitzar alguna forma de la "Teoria de catàstrofes". Un cop s'ha establert una preferència per un estat del mirall —fins i tot si es tracta d'una preferència molt petita—, se suposa, aleshores, que els llargs períodes biològics en el curs dels quals ha viscut la matèria biològica faran la resta, amb la qual cosa s'explica per què avui no s'observa en la

natura cap de les molècules menys estables.

Avui hi ha una confiança creixent que la força electrofeble és la veritable "força de la vida" i que el Senyor va crear la partícula Z⁰ per proporcionar "el gir" de les molècules de la vida.

Malauradament, la unitat en deu dimensions que fa tan atractives les teories de cordes no es pot sostenir, segons sembla, que es torna a les quatre dimensions: un milió o més de teories (després de sospesar-les bé) es mostren igualment viables. Aquest és un dels dilemes teòrics que a ho-

res d'ara la teoria de cordes ha d'afrontar —a part el dilema experimental bàsic de construir un col·lisionador amb l'energia de Planck (d'una longitud de 10 anys llum).

¿Les cordes podrien ser realment la Teoria de Tot (les TOE "Theory of Everything") que combini totes les partícules de fonts ben conegudes, els quarks i els leptons, més les misatgeres que coneixem bé, i les Higgs, més les seves interaccions? ¿Si fos així, representaria la culminació d'un dels afanys per unificar les forces fonamentals de la natura? Aquests interrogants, tan sols el

temps els resoldrà.

M'agradaria acomiadar-me de vosaltres amb un darrer pensament, tot fent-me ressò de les paraules d'un dels nostres llibres més grans:

"Ni que tots els arbres de la Terra fossin plomes

i la Mar fos tinta,

i Set Mars després es tornessin a omplir,

encara les paraules del teu Senyor no s'haurien gastat; el teu Senyor és savi i totpoderós."

El Sagrat Alcorà (XXXI, 27).

TEATRE

LA CUBANA, TRADICIÓ I EXPERIMENTACIÓ URBANA

Si un dia, passejant tranquil·lament pel carrer, és sorprès per algun fet insòlit —una desfilada de moda, un neteja-vidres de cotxe vestit de frac o un pidolaire ben vestit, que en lloc de demanar diners els torna perquè li ha tocat la loteria, segons ell— pot ser que sigui algun beneït o pot ser que es trobi davant d'una "cubanada".

Si vostè va al teatre a veure un Shakespeare, i la companyia que el representa és La Cubana, pot acabar en un teatre a les fosques, amb goteres i amb els serveis d'auxili ciutadà per atendre les víctimes d'una tempesta incontrolable.

La Cubana és una companyia de teatre molt poc habitual en els seus plantejaments teatrals. Sorgeixen, com molt grups d'aficionats teatrals de Catalunya, sota la protecció d'una entitat cultural, el Casino Prado de Sitges, amb l'objectiu de fer un teatre de qualitat mentre es formen i es diverteixen. El nom triat pel grup és Gall Groc. És l'any 1973.

Sitges ha estat sempre una vila de força tradició cultural: recordem Rusiñol i els seus amics, els modernistes, el Festival de Teatre que data de l'època franquista i que ha estat reconvertit en un festival de noves tendències, i una celebració que té importants connotacions teatrals, el Carnaval, que incomprendiblement va saber resistir el franquisme, i on es poden veure tota mena d'espectacles de carrer protagonitzats per originals comparses, plens d'imaginació i color. La mateixa Cubana hi va or-

ganitzar un "enterrament de la sardina" memorable el 1984.

Des de l'any 1973 fins al 1981, Gall Groc es dedica a fer un teatre literari de qualitat i d'una certa avantguarda: *La cantant calva* de Ionesco, *El petit príncep* d'A. Saint Exupéry, *El duc meu meu* de Xesc Barceló, *Guerinica* d'Arrabal o *El gran teatro del mundo* de Calderón.

Aquests anys d'experimentació i aprenentatge culminen en una crisi del grup i en una reestructuració. Es canvien el nom. A partir de 1981 el grup passa a anomenar-se La Cubana en homenatge als indians de Sitges que havien anat a fer fortuna i que, com ells mateixos diuen, "tenien molta terra a L'Havana".

Amb el nom de La Cubana s'independitzen del Casino Prado i decideixen amortitzar més els muntatges i millorar la formació de la companyia.

El primer espectacle que van fer amb el nou nom va ser *Dels vicis capitals*, basat en uns entremesos mallorquins del segle XVIII adaptats per Llorens Moyà i Josep Perea. L'espectacle va ser premiat amb una menció honorífica al millor espectacle pel jurat del Festival de Teatre de Sitges del 1981.

Cubana's Delikatessen és el primer espectacle on ja s'entreveu l'estil teatral que definirà La Cubana i que va sorprendre i va entusiasmar el públic de Sitges durant el Festival de Teatre de 1983. Van aconseguir el premi "Artur Carbonell" al millor espectacle.

Cubana's Delikatessen és un conjunt

de 12 accions que es representen en espais no convencionals i que van dirigides a un públic no específic teatral. L'acció es situa al carrer o en un espai públic. L'espectador és atret de la mateixa manera que quan hi ha un accident, una baralla, o un fet insòlit que atrau la nostra atenció. Són espectacles fàcilment transportables que es van fer famosos ràpidament a tot Catalunya a través de les diferents festes populars.

Però La Cubana vol tornar al teatre a la italiana i decideix muntar un Shakespeare, *La tempestat*. S'estrena al Festival de Teatre de Sitges del 1986 i aconsegueix un èxit important.

La tempestat començava com un muntatge tradicional i es convertia en poca estona en un impressionant batibull a causa d'una pretesa tempesta que produïa tota mena d'accidents amb les obligades intervencions de la Creu Roja, Protecció Civil i comitès d'entreteniment per calmar el públic que, evidentment, es veia involucrat en aquestes accions.

Després de *La tempestat*, La Cubana torna a les accions de carrer amb les *Cubanades a la carta*, que són presentades als possibles clients perquè triïn les accions que més els convingui segons les condicions tècniques dels espais on s'han de representar. Es van estrenar a Tàrraga, dintre de la Fira de Teatre al Carrer, l'any 1988. *Cubanades a la carta* s'inscriu en una trilogia que La Cubana està realitzant. Es tracta de fer tres espectacles a tres tipus d'espais diferents: *Cubanades a la carta*, al carrer, pri-

mera font d'inspiració de la companyia; *Cómeme el coco negro* a l'espai teatral tradicional, però en el marc del music-hall i *Cubana, marathon dancing* en un espai neutre, una sala de ball.

Però encara no hem parlat de l'espectacle *Cómeme el coco negro*, que ha guanyat un munt de premis: Premi de la Crítica, Premi Nacional de Teatre, Premi F.A.D. de Music-hall i Premi Fotogramas en l'apartat de teatre.

Quin és el secret d'aquest espectacle? *Cómeme el coco negro* és un espectacle sobre el music-hall i també de music-hall. És una mena d'homenatge a aquest gènere teatral que tant ha temptat l'actor en general, i que comporta grans dificultats si es vol fer bé.

La Cubana ha realitzat un espectacle de varietats impecable, però amb una subtilíssima ironia i amb una delicadesa exemplar. Ha despul·lat el món del music-hall, però amb poesia. És un espectacle fonamentat en un gènere de gran tradició a Barcelona. La Cubana, amb el seu treball continuat i la seva experimentació, ha trobat un camí propi que la fa una companyia imprescindible a l'hora de parlar del teatre actual al nostre país.

Antoni Moreno

L'ARQUITECTURA SANITÀRIA

Durant la dictadura franquista, els edificis per a equipaments sanitaris van menysprear la cultura arquitectònica anterior. Quan l'any 1981 la Generalitat de Catalunya es va fer càrrec de les competències en matèria de sanitat, va trobar una xarxa hospitalària desequilibrada, insuficient i mal conservada, i un dispositiu d'assistència primària deficient que obeïa a uns principis absolutament desfasats. I els arquitectes-funcionaris de la dictadura no eren les persones més adequades per alterar aquesta tendència. D'ençà de la transició política, tota una generació d'arquitectes joves han entrat a l'Administració catalana amb il·lusions noves, molts professionals prestigiosos han rebut encàrrecs oficials, i part dels vells funcionaris han estat reciclats. Ara els arquitectes intel·lectualment més actius no es troben reclosos a l'esfera privada, ni l'aspecte administratiu domina en l'arquitectura de les institucions, com succeïa abans.

Les necessitats de la població i la configuració del medi són ara els nous criteris de construcció. El propòsit assistencial és part integral de les noves construccions, que ja no forcen dimensions ni exageren els aspectes formals. Després d'estudiar les necessitats dels usuaris (metges, infermeres i auxiliars, i els mateixos pacients), s'estableixen uns plans funcionals que defineixen aspectes com la demanda estimada i el volum de treball, la definició del servei, les funcions i relacions, la situació, les circulacions internes, el programa d'espais, les instal·lacions especials i les

comunicacions, el personal, el funcionament i els mòduls d'inversió. És amb aquest pla que els arquitectes treballen —preocupats solament per la presa de decisions del seu camp professional estricte—, i és a partir d'aquest pla que han pogut exercir la llibertat creadora, de tal manera que els edificis sanitaris actuals resulten estètics i agradables a l'usuari. Avui en dia ja és possible veure a Catalunya edificis públics destinats a la prestació de serveis sanitaris que uneixen funcionalitat i participació en el fet arquitectònic i cultural.

Els esforços s'han dirigit en primer lloc a la reforma, adaptació o construcció de nous centres d'assistència primària (CAP), amb la intenció de fer equipaments que siguin realment centres de salut on s'integrin les activitats assistencials amb les d'educació sanitària i les preventives, amb l'objectiu d'acostar el sistema assistencial al ciutadà per mitjà d'un millor accés. El gran nombre de respostes constructives i estètiques no distants han permès parlar d'una escola catalana —dins la pluralitat— d'arquitectura sanitària. Les plantes són freqüentment lineals, simples: desenvolupades en dues o tres crugies, segons la superfície, i extremament sensibles a la topografia urbana per poder aprofitar, sempre que sigui possible, dobles accessos i donar a l'edifici un entroncament rotund. D'altres vegades les plantes accepten el benefici de l'ordre que implica la simetria, i llavors els arquitectes resolen les àrees d'espera amb un generós espai central.

És freqüent que els arquitectes tractin

d'enriquir les obres amb el descobriment i la valoració del singular. Així, en alguns edificis destaquen la presència d'una escala, fent-ne un element crucial, o donen un inesperat èmfasi a un buit, o es recreen en el disseny d'una marquesina per compondre una façana. En tot cas, cal ressaltar l'atenció que els arquitectes han dispensat a les circumstàncies urbanes. En general, les intervencions contribueixen a caracteritzar àrees que, atesa la seva condició perifèrica, no presentaven cap interès. La lliçó apresca en els anys setanta —la importància que per a tota obra d'arquitectura té la seva capacitat de generar ciutat— és present en el treball dels arquitectes catalans.

Els CAP de nova planta són els equipaments més coneguts de la nova arquitectura sanitària, i en els quals recolza el projecte de reforma de l'atenció primària que desenvolupa el Departament de Sanitat de la Generalitat. Els aspectes funcionals més destacables dels nous CAP són la provisió d'espais i circuits definits d'acord amb el treball en equip i la major dedicació horària dels metges, l'ampliació dels espais destinats a infermeria en previsió d'altres funcions que poden ser desenvolupades per aquest personal, i la incorporació de nous espais a tots els centres, tals com l'arxiu d'històries clíniques, les consultes polivalents per al desplaçament d'especialistes o el servei d'assistència social, les àrees d'extraccions de sang i de mostres per evitar desplaçaments de la població i els espais destinats a promoció de la salut i medicina preventiva. Des del

1981, la Generalitat ha bastit un nombre de CAP superior a un terç dels que hi havia quan va assumir les competències sanitàries. Prop d'un centenar d'arquitectes han participat en aquesta experiència. Pel que fa als hospitals, la tasca no ha estat tan normativa i divulgadora, sinó més aviat assessora, rehabilitadora, de control i d'adaptació a problemes específics d'acord amb situacions concretes. La Generalitat ha potenciat sobretot la construcció d'hospitals comarcals descentralitzadors.

La rehabilitació del Pavelló Ave Maria de Barcelona, obra de gran valor arquitectònic que és actualment la seu dels serveis centrals del Departament de Sanitat i Seguretat Social de la Generalitat, simbolitza perfectament les tendències de l'arquitectura sanitària catalana. De l'arquitecte que el va projectar es va escriure, amb raó, ara fa setanta anys, que "va dedicar tot el seu entusiasme i el seu saber a concebre unes construccions que, sense apartar-se essencialment del que constituïen les bases de les mateixes, resolguessin el seu ideal, consistent en què les tals construccions no tinguessin el caràcter tradicional repulsiu que en general tenen la immensa majoria dels establiments benèfics". Aquesta és, en definitiva, la intenció dels nous equipaments catalans dirigits als pacients, que necessiten no solament tractament mèdic sinó signes positius i estimulants al seu voltant.

Àngel Mauri

INSTITUCIONS

ÒMNIMUM CULTURAL

Acomençaments dels anys seixanta, un cop superada l'etapa més dura de la postguerra civil, van néixer algunes empreses, entitats i associacions culturals que intentaven anar cada dia una mica més enllà en les minses activitats que els permetien les autoritats franquistes. Òmmium Cultural, "associació promotora de la cultura catalana" i sens dubte l'entitat privada de caire cultural més important de tot Catalunya, es va crear el 1961 amb

la voluntat de donar aixopluc i coordinar tota mena d'activitats en pro de la cultura catalana, i de potenciar-ne de noves. La policia només va tardar dos anys a clausurar la seu social de l'entitat.

Tot i que la seva expansió va ser frenada per aquest fet, Òmmium Cultural no va renunciar a les activitats, que van haver de tenir lloc en la clandestinitat i sota altres noms fins el 1967. Aquest any, l'associació, legalitzada per segona vegada, va co-

mençar l'etapa de desenvolupament, per bé que sense renunciar a les activitats clandestines.

A partir del 1975, quan té lloc l'anomenada mort biològica del franquisme, i quan la democràcia tot just estrenada permet la recuperació de les institucions catalanes d'autogovern, s'inicia una discussió al si d'Òmmium entre els partidaris de dissoldre l'entitat perquè les institucions recobrades supleixin les seves tasques, i els partidaris de continuar les activitats

com a complement de la tasca de la Generalitat. Són majoria aquests últims i, a hores d'ara, l'entitat compta amb més de 17.000 socis que treballen per assolir dos grans objectius estretament units: la normalització lingüística del país i la conscienciació nacional a través de les 21 delegacions locals repartides per tot Catalunya.

L'ensenyament de la llengua catalana ha estat una de les activitats més valuoses d'Òmmium Cultural, que va

contribuir a la formació d'uns 2.000 mestres de català del 1968 al 1975. Aquests mestres van permetre guanyar un temps preciós quan la llengua va entrar a l'escola, a partir de 1975, després d'estar prohibida des del 1939. Ara l'entitat encara imparteix cursos per a adults, tot i que les institucions de la Generalitat van assumint gradualment aquesta tasca. El 1969 Òmnium crea el moviment Rialles de Catalunya, present a més de cinquanta poblacions, que organitza espectacles i teatre en català, dirigit als nens, per augmentar la seva formació integral i col·laborar en la normalització lingüística. Altres delegacions funcionals de l'entitat són la de Tradicions i Costums, dedicada a la preservació de tota mena d'activitats tradicionals catalanes, i

els Amics de Joan Ballester i Canals, centrada en la sensibilització nacionalista.

Òmnium Cultural ha promogut o fundat nombroses associacions que més tard han adquirit vida pròpia i se n'han desvinculat. El Centre d'Estudis Catalans de la Sorbona, l'Associació de Mestres Rosa Sensat, el Premi d'Honor de les Lletres Catalanes —que va utilitzar els locals d'Òmnium al Palau Dalmases de Barcelona fins al 1982— no serien el mateix sense el seu suport. Una ullada a la junta consultiva de l'entitat fa palesa la profunda imbricació entre Òmnium i la societat catalana: hi trobem dos ex-presidents del Parlament de Catalunya, l'ex-rector de la Universitat de Barcelona, i un munt d'escriptors, científics i intel·lectuals de primera

fila. Amb tot, la progressiva normalització cultural i política ha fet perdre gran part dels quadres directius de l'entitat. Per exemple, com a conseqüència de les primeres eleccions municipals democràtiques, en alguns municipis la junta directiva d'Òmnium va passar a exercir en ple els càrrecs del consistori. Nombrosos consellers de la Generalitat han pertanyut a l'entitat.

Els actes i les campanyes que ha portat a terme l'entitat durant aquests decisius trenta anys d'existència han abastat pràcticament totes les esferes de la vida cultural. En són testimoni l'homenatge fet al poeta Josep Carner a París (1964), l'organització de l'any Fabra (1968), la biblioteca ambulant *Cultura en ruta*, que va vendre més de 120 llibres en català

cada dia durant vuit anys (1970-1978), la celebració dels 500 anys del llibre català (1974), la campanya contra el no de divuit regidors barcelonins a la llengua catalana (1975), l'edició del *Vocabulari comercial* (1981), la sèrie televisiva *El català de primera mà* (1982) i centenars d'actes puntuals impossibles de recordar en aquestes pàgines. Òmnium Cultural va ser, sens dubte, el gran focus català de resistència cultural al franquisme i, va contribuir a fer fracassar els afanys uniformitzadors de la dictadura. Avui dia els seus esforços resulten irremplaçables.

Vicenç Pagès

MÚSICA

LA CAPELLA REIAL DE CATALUNYA

La música ha tingut una gran importància històrica al llarg de l'evolució del país. Precisament Catalunya ha celebrat el Mil·lenari de la seva personalitat política i cultural durant els dos anys passats de 1988 i 1989. Mil anys enrera, Catalunya s'independitzava del domini carolingi representat pel rei franc Hug Capet. Així, Catalunya s'obria al món amb personalitat pròpia.

D'ençà d'aleshores, la cultura catalana ha tingut un protagonisme específic en el context europeu de les nacions. Des de l'art romànic i el gòtic fins a Gaudí, Miró o Dalí, Catalunya ha marcat amb segell personal la seva pròpia evolució històrica. En aquesta panoràmica de deu segles, la música ha tingut un paper eloqüent.

El monestir benedictí de Ripoll, fundat l'any 879, excel·lí en el camp de les arts i especialment de la música durant tot el període medieval. Del seu *scriptorium* sorgí una magnífica escola de música que continuà després —encara és plenament vigent avui dia— al monestir de Montserrat, que posseïx la seva famosa *Escolania* o *schola* més antiga del món.

Durant els segles XII i XIII els trobadors —músics/poetes— creen un món líric entorn del món feudal. Els reis, els prínceps i els comtes que regien els territoris catalans s'envolten de músics i cantors per a les grans celebracions festives de les seves corts. El poder eclesiàstic agrupa també un conjunt de músics a les catedrals i esglésies per ennobrir les funcions litúrgiques. Aquests grups de músics i

cantants, empleats a sou del seu senyor, reben el nom corporatiu de *capella* seguint una tradició estesa per Anglaterra, França i Itàlia principalment. Durant l'època del Renaixement i del Barroc proliferen a la península ibèrica nombroses capelles musicals tant a l'entorn de la cort reial com a les catedrals, monestirs i esglésies.

Les capelles musicals eren integrades aleshores per dos grups que es complementaven: els *cantants*, en un nombre que oscil·lava entre els vint i els trenta components i els *instrumentistes*, d'entre quinze i vint. Els instruments utilitzats no sempre foren els mateixos sinó que variaven segons les èpoques i eren de característiques diferents dels actuals. Durant el segle XVI s'utilitzaven les violes de gamba, les xerimies (d'origen pastoral), el sacabutx (que ha derivat en el trombó actual), la vihuela (instrument puntejat de sis cordes que ha donat origen a la guitarra). Durant el segle XVII s'hi incorporen dos instruments de vent: el "cornetto" i el baixó (o fagot) i dos instruments de corda: l'arpa i la tiorba (instrument greu de la família del llaüt). El segle XVIII, en ple apogeu del Barroc, contempla la incorporació del violí, de l'oboè, de la flauta travessera i de la trompeta, sense oblidar els instruments de percussió.

Aquests instruments eren utilitzats en grups més o menys nombrosos segons les necessitats requerides per la solemnitat de les diferents ocasions i, en el seu cas, segons els períodes litúrgics de l'església catòlica. Els grans compositors o *mestres de ca-*

pella ens han deixat un patrimoni musical (encara no del tot recuperat!) molt important i definitiu per a la història de la música.

Precisament per a aprofundir en aquests períodes històrics i recuperar el valuós patrimoni musical, a Catalunya s'ha constituït recentment (1987) un grup musical que porta per nom *La Capella Reial de Catalunya* i que té per objectiu la interpretació de la música anterior al 1800. L'ideal d'aquest conjunt, inspirat en les antigues capelles reials del Renaixement i del Barroc, és el de recrear aquest esperit característic del món llatí, i especialment ibèric, amb un èmfasi especial per la música catalana. La creació d'aquest conjunt era una necessitat indispensable per a recuperar un fons històrico-musical d'acord amb les característiques de l'època pertinent i amb la màxima solvència artística.

La Capella Reial de Catalunya està constituïda per un equip de cantants solistes i conjunt vocal (amb les veus i sensibilitat que requereix la interpretació de la música antiga) i d'instrumentistes especialitzats en instruments d'època, tots ells d'un nivell tècnic molt alt i considerats figures internacionals en la seva especialitat. També, com les antigues capelles, actuen en un nombre variable segons les necessitats del repertori (entre 10 i 60 músics).

El fundador i director de *La Capella Reial de Catalunya* és el músic català Jordi Savall, considerat com el millor intèrpret de la viola de gamba del món i un dels músics de les noves generacions que ha donat més pres-

tigi a la interpretació històrica de les obres del Renaixement i del Barroc. Jordi Savall, professor de la famosa *Schola Cantorum Basiliensis* (Basilea, Suïssa), ha destacat també per la recuperació ideal d'un repertori pràcticament desconegut, principalment de l'àrea hispànica.

Malgrat la seva curta existència, *La Capella Reial de Catalunya* ha assolit grans èxits de públic i crítica arreu on ha actuat fins ara: Barcelona, Madrid, León, Lisboa, París, Estrasburg, Budapest, Festival Pau Casals de Prada (França), Berlín, Ginebra...

Durant el 1990 i 1991 té previstes diverses actuacions a Àustria, Anglaterra, el Japó, URSS...

La discografia d'aquest conjunt català ha merescut ja diversos grans premis internacionals "per la seva intel·ligència del text i la vitalitat rítmica". Les obres religioses del monjo de Montserrat del segle XVII, Joan Cerebols o les *Vespro della Beata Vergine* de Claudio Monteverdi han obtingut una repercussió extraordinària.

La Capella Reial de Catalunya, gràcies a la personalitat musical del seu director Jordi Savall és, actualment, un dels valors artístics de relleu internacional més valuosos de Catalunya. Avui és possible de parlar de transcendent d'allò que demà serà genial. Segons el propi Jordi Savall "la música és un del mitjans d'expressió i de comunicació més universals... gràcies a l'expressió d'aquells que la utilitzen. L'essència d'aquesta expressió que penetra dins l'ànima fins a fer-la vibrar és, com diu La Fontaine, la gràcia, més bella encara que la bellesa...". Antoni Sàbat

ELS JOCS OLÍMPICS I ELS SEGUIDORS DEL COMITÈ OLÍMPIC DE CATALUNYA

Des de l'època del Baró de Coubertin, el Comitè Olímpic Internacional (COI), distingeix entre la geografia olímpica i la geografia política. Per servir millor l'ideal de fraternitat entre els pobles, el moviment olímpic, des del famós "All nations all games" de Pierre de Coubertin, ha reconegut sempre comitès olímpics amb territoris de jurisdicció que no corresponen al territori de l'estat del qual formen part políticament.

L'adopció i el manteniment d'aquests criteris per part del moviment olímpic emanen de la condició d'organismes privats (internacionals, però privats) que tenen les federacions esportives internacionals i el mateix COI; i l'aplicació d'aquests criteris estrictament esportius i no polítics han anat consolidant la llibertat d'acció i la sobirania dels organismes olímpics esmentats, així com la seva independència respecte dels poders polítics del món.

Tot això conduït sàviament i sense canvis essencials, ha contribuït a la perennitat dels Jocs Olímpics moderns, que aviat faran cent anys.

Aquests reglaments i aquesta sobirania del moviment olímpic van fer possible que diverses federacions esportives catalanes fossin membres de federacions internacionals a finals del segle XIX i principis del XX, i en alguns casos en van ser fundadores. Quant al moviment per la creació del Comitè Olímpic Català, va ser iniciat

l'any 1913 pel pioner del periodisme esportiu, en Josep Elias i Juncosa. A partir de 1916 el COI acceptà un representant de la Federació Atlètica de Catalunya a les seves reunions. El gener de 1921 els presidents de les principals federacions i entitats esportives catalanes van constituir el Comitè Olímpic Català, sota la presidència del Sr. Josep Garcia Alsina. El gener de 1922 aquella primera organització es va dotar d'uns estatuts que ja responien a la finalitat i als objectius que tenen els comitès olímpics, i va prendre el nom de Confederació Esportiva de Catalunya; va ser elegit president el Sr. Joan Ventosa i Calvell.

El mateix any 1922, el COI, reunit a París, va decidir d'atorgar la Copa Olímpica a la Confederació Esportiva de Catalunya pel treball fet a Catalunya pel desenvolupament olímpic. El Baró de Coubertin va escriure que esperava que en la reunió del COI de 1924 reconeixerien la CEC al mateix temps que el Consell Olímpic d'Irlanda, quan aquell país era domini de la corona britànica. Cal recordar que actualment, després de la creació de la República d'Irlanda, moltes federacions esportives regulen l'esport de la totalitat d'Irlanda, inclosa Irlanda del Nord (existeix una geografia esportiva diferent de la geografia política).

Mai no sabem si el COI hauria reconegut, el 1924, el CEC com a comitè català. El cop d'estat del General Pri-

mo de Rivera el 1923 i la dictadura posterior, van impedir les activitats en nom de Catalunya i, per tant, la possibilitat de plantejar la qüestió al COI.

Els anys han passat, els règims i les dictadures s'han succeït, Espanya torna a ser un regne constitucional que inclou Catalunya, la qual està reconeguda com a "nacionalitat".

El govern autònom i el Parlament de Catalunya han estat restituïts, i la Llei Orgànica de l'Estat sobre l'Estatut d'Autonomia, restaurat el 1978, els dóna competències exclusives en matèria d'esport.

Les federacions esportives catalanes, que des de 1923 havien esdevingut unes simples delegacions de les federacions espanyoles, s'han reconstituït i han recuperat la personalitat jurídica pròpia i la capacitat d'obrar. Aquest procés, culminat l'any 1986, permetia de considerar la reconstitució del Comitè Olímpic de Catalunya, no per participar als Jocs del 1988, però sí a partir de 1992, augmentant així la joia i la brillantor dels JJOO de Barcelona, capital de Catalunya. La iniciativa va partir dels seguidors de l'esport català, els quals van constituir, el gener de 1987, l'Associació per a la Delegació Olímpica de Catalunya (ADOC). Els treballs de tipus jurídic, històric i d'informació han anat sensibilitzant els sectors esportiu, cultural i cívic de Catalunya.

Ajuntaments, institucions i el Parlament de Catalunya han donat suport

a la proposta de l'ADOC perquè hi hagi atletes catalans que puguin participar als JJOO sota el nom i la bandera propis de Catalunya. Amb aquesta finalitat, el juliol de 1989 va quedar constituït el Comitè Olímpic de Catalunya (COC), amb la presència del Sr. Miquel Arbós i Abadal, president de la Federació Catalana de Ciclisme. A l'abril de 1990 ja són onze les federacions catalanes que formen el COC, presidit pel Sr. Josep Miró i Ardèvol.

Un sondeig d'opinió de 1989 fet per Televisió de Catalunya, TV3, va donar que el 80 % dels habitants de Catalunya volien un Comitè Olímpic Català als JJOO de 1992.

Molts catalans s'adhereixen progressivament a l'ADOC, que compta actualment amb 4.100 socis, i diverses federacions catalanes han decidit incorporar-se al COC. Però les tasques del moment són l'ingrés de les federacions del COC a les internacionals respectives, sense necessitat de separar-se de les federacions espanyoles, i el reconeixement del propi COC per part del COI, fent ús de la seva sobirania i llibertat de decisió esmentada.

Els catalans i els amics de Catalunya d'arreu del món han començat a col·laborar en aquestes tasques i en l'enfortiment de l'ADOC. A ells, principalment, s'adrecen aquestes línies.

Albert Bertrana

TECNOLOGIA

NTE. LES TECNOLOGIES DE L'ESPAI

NTE és una empresa jove de capital català, que pertany a un grup industrial dedicat principalment a la distribució d'equips mèdics i reactius per a l'anàlisi clínica. Nascuda el mes de març de 1987, forma part de la branca de recerca i desenvolupament de la Corporació Hospitalària.

Els projectes que defineix mantenen una doble vessant que es tradueix en recerca i contractes específics fonamentats en el Know-how (saber fer) adquirit prèviament. La primera acti-

vitat serveix per ampliar els coneixements tecnològics i representa una part important de la inversió realitzada. Els contractes, pel seu costat, intenten maximitzar el benefici de la inversió anterior. El principal client és l'Agència Europea de l'Espai (ESA), i el seguiment de les seves activitats ha marcat bona part de la política de recerca i comercial d'aquesta etapa. Els projectes varen començar amb un acord amb l'empresa Matra per al desenvolupament d'un ecògraf tridimensional dedicat a l'estudi de les

variacions dels paràmetres cardiovasculars de la tripulació a l'espai. Al mateix temps, es dissenyava i es construïa una nevera/congelador per al transport de les mostres biològiques realitzades durant les missions a l'espai, així com una sèrie de sensors biomèdics per al control de la freqüència respiratòria i l'activitat elèctrica del cor durant l'activitat extravehicular de l'astronauta. En tercer lloc es complementa el treball d'aquesta primera fase amb la fabricació de contenidors per a instruments i

material divers pels experiments de l'espai (Biorack), tot seguint les especificacions tècniques de la NASA. La recerca i posterior fase de construcció de vol va permetre d'adquirir un gran coneixement sobre equips biomèdics aplicats al sector de l'espai. Tot aquest procés es va anar introduint en el sistema de funcionament de l'ESA: el sistema de distribució de pressupostos, el retorn geogràfic corresponent a les aportacions econòmiques fetes pels diferents països, i les conseqüències per a l'estra-

tègia empresarial.

Treballar en un sector tècnicament tan exigent i que no admet mediocritats, va obligar a un esforç suplementari per aconseguir la millor qualitat de treball i producte, i que representava un repte davant les empreses del sector com Matra, MBB-Erno, o Marcel-Dassault, per merèixer la seva confiança i ser acceptats a col·laborar-hi. Aquest fet és prou important si tenim en compte la política de l'ESA de promoure grans projectes i assignar-los a grans empreses europees, tot deixant que aquestes distribueixin la feina a petites empreses com la que avui tractem. Veiem, per exemple, com en el contracte de l'ESA liderat per Matra "Space Medical Facility Study", que contempla diversos aspectes mèdics dels astronautes, NTE desenvolupa el citat ecògraf tridimensional com una de les diferents tasques que s'han de tirar endavant, amb una gestió i responsabilitat directa de Matra davant l'Agència.

Una segona fase de treball ha vingut marcada per l'intent de presentar-se com a Prime Contractor a l'ESA, o

sigui, com a líder de projecte. S'ha presentat una opció al "Technological Demonstration Program" on es financen projectes per fer volar experiments i observar què succeeix en condicions de microgravetat i absència de vibració. En concret, es presenta un bioreactor en col·laboració amb MBB-Erno, la Universitat Autònoma de Barcelona, l'empresa holandesa CCM i PV de Bèlgica. En el moment de redactar aquest article, és l'únic projecte de l'Estat espanyol que ha passat la primera avaluació. Seguint l'èxit d'aquesta experiència, també s'ha presentat un projecte al Programa ESPRIT ("European Strategic Program Research Information Technologies") sota el títol de "Reconstruction and Processing of 3D Dynamic Ultrasound Images". En aquest cas, s'ha presentat també com a Prime Contractor amb el 35 % de participació, per a desenvolupar la reconstrucció tridimensional d'imatges d'ultrasons.

S'ha tingut cura, també, dels llaços de col·laboració en les relacions amb el CDTI com a representant de l'ESA a l'Estat espanyol. D'aquest organis-

me i del Ministeri d'Indústria s'ha aconseguit finançament per a diversos estudis i desenvolupaments. Podem citar dins del "Plan Nacional del Espacio" el suport a tres projectes concrets. El primer pretén millorar el coneixement de les aplicacions dels senyals i les imatges ultrasòniques del cor. El segon realitza un estudi sobre l'aplicació de les tècniques d'impedància al desplaçament de líquids en el cos humà, la mesura del desgast cardíac, i la monitorització de la funció pulmonar i gàstrica. Per la seva part, el tercer d'aquests projectes utilitza un làser per detectar concentracions de substàncies en dissolució a molt baixa concentració.

Encara que amb el suport del grup d'empreses al qual pertany, una empresa petita com NTE, amb 20 treballadors, 17 dels quals dedicats al desenvolupament de projectes, troba moltes dificultats i ha de realitzar un gran esforç per aconseguir liderar projectes europeus com a Prime Contractor. La forta competència existent a Europa els ha fet entrar en una estratègia d'associació amb alguna empresa estrangera localitzada en

un país amb problemes de retorn geogràfic, per tal de tenir accés a projectes de més envergadura i mantenir la continuïtat amb una estructura més sòlida. L'estratègia de futur vol treure partit de tota aquesta tecnologia que s'ha desenvolupat a través dels projectes de l'ESA principalment. Es pretén passar de la tecnologia que fins ara s'orientava que fos interessant per a l'ESA com a client, al desenvolupament de productes atractius per al mercat, comptant amb un grup que es dedica a la distribució d'equips mèdics i coneix molt bé aquest sector. El desenvolupament d'equips per a laboratoris biològics i adaptació per a instrumentació mèdica, treballar sobre el software aplicat a la medicina, i la reconstrucció tridimensional del cor a partir de plans bidimensionals, són exemples del potencial de desenvolupaments futurs del model d'empresa que hem presentat avui.

Joan Bellavista